

KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATSZEMLE

Egy hivatás 120 éve. A Magyar Királyi Szabadalmi Hivataltól a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivataláig. Typotex Kiadó, 2016; ISBN 978 963 279 881 3

„Kiben a haza és polgártársai szolgálata iránt szeretet nincs, ki a közjó fenntartása iránti buzgalomtól nem hevítették, az ügyvitelre nem alkalmas – II. József” (A szabadalmi hatósági funkciók alakváltozásai és eljárásrendje 1896 – 1949 c. fejezet mottója).

A témájához méltóan elegáns és kitűnő szakmai tartalmú album értékes, nagyon tanulságos és kedves olvasmány mindenkinek, akit érdekel a szellemi tulajdon védelme, benne az iparjogvédelem, és e szakterület honi fejlődése, s szintúgy a honi gazdasági fejlődés története iránt érdeklődőknek. Benne a hivatalnak és a szellemi tulajdon védelme hazai intézményrendszerének története mellett, e szakterület rendeltetéséből következően és a kötet gazdag példatárának köszönhetően, szép összeállítást kapunk az időszak hazai technika- és gazdaságtörténetének csúcspontjairól, és a kiemelkedő alkotók, gazdaságfejlesztők és gyár- iparos vállalkozók panteonjából is. Külön említést érdemel a kitűnő szerkesztés, anyagának, tartalmának, illusztrációinak sokszínűsége, amely a láttatás legjobb mai technikájával teszi még érdekesebbé a kötetet.

Az SZTNH jogelődét 1896. március 1-jén alapították meg a találmányi szabadalmakról szóló törvény rendelkezése szerint. Ezt a 120 évet tekinti át e kötet, teljes joggal nevezve hivatásnak a szellemi tulajdon védelméért végzett, igen magas szakmai felkészültséget igénylő munkát.

A szellemi tulajdon védelme kiemelkedően nagy gazdasági szerepű és fontosságú intézményrendszer, a társadalmi jólét fenntartásának és lehetőség szerinti növelésének egyik nélkülözhetetlen eszköze. E jólét anyagi alapjait a gazdaság teremti meg, amelynek mindinkább a szellemi vagyon a legalapvetőbb termelőeszköze. A szellemi vagyon azonban ebben a minőségében csak a megfelelő sui generis oltalmi rendszer keretében, annak támogatásával működik. Gazdasági értékét két tényező együttesen adja. Ezek egyike a használati érték, jelesül hogy milyen gazdasági előnyök nyerhetők a hasznosításából. A másik a hasznosításban monopolhelyzetet biztosító jogosultság, bizonyos esettípusokban pedig a bitorlás elleni jogi védelem.

Pár évtized óta mantraszerűen ismétlik a közbeszéd különféle területein, hogy meghaladván az ipari kort, immár tudásalapú társadalomban élünk. Jól hangzó állításnak, hordószónoki közhelynek ez még elmegy, valós helyzetértékelésnek, a gondolkodás és a stratégiaalkotás alapjául már annál kevésbé. A jogra mondja, aki ért hozzá és józanul gondolkodik, hogy a gyakorlatban minden jog annyit ér a jogosultnak, amennyi őt szolgáló elrettentő erővel az rendelkezik, s amennyit szükség esetén ténylegesen is érvényesíteni tud a jogá-

ból a jogsértővel szemben. Ennek analógiájára elmondható, hogy a gazdasági gyakorlatban minden tudás annyit ér a birtokosának, amennyit ténylegesen fel tud használni verseny- és jövedelemtermelő képességének a megőrzésére és javítására. Ma már ennek csupán egyetlen hathatós útja van: rendszeres fejlesztésekkel, vagyis új alkotásokkal, pontosabban azok hasznosításával növelni és frissíteni ezeket a képességeket – így tehát joggal elmondható, hogy *alkotásalapú társadalommá fejlődtünk*.

A helyzet meghatározó jellemzője, hogy a műszaki-gazdasági fejlődés előrehaladtával mind összetettebbé és bonyolultabbá válik és egyre fejlettebb eszközöket igényel az innovációs fejlesztés különböző területein végzett munka. Gazdaságilag ez azt jelenti, hogy mind jelentősebb gazdasági erőforrások mozgósítását, nagyobb befektetések vállalását követeli meg. Az innovációs fejlesztés legbenső természetéből következik, hogy abból nem lehet kizárni a kudarc eshetőségét, tehát ez a befektetés eleve kockázatos. Ha emellett a szellemi-tulajdon-elemek birtokosai nem kapnának észszerű mértékű védelmet vagyonelemeik mások általi jogosulatlan hasznosítása – magyarul bitorlása – ellen, akkor az esetek igen nagy hányadában nem lenne értelme ilyen befektetéseket vállalni. Valójában ez nem új jelenség, és a társadalmak már kezdettől fogva az ilyen befektetések ösztönzése és a bitorlás veszélyének csökkentése érdekében működtetik az iparjogvédelem intézményeit. Joggal elmondható azonban, hogy a *védelem ebbéli szerepe napjainkra a korábbiakhoz képest is nagyban megnőtt*.

Az érem másik oldalaként, *a szellemi tulajdon védelmének ismerete nélkül fejleszteni, illetve fejlesztési eredményeket hasznosítani olyan, mint a tulajdon intézményéről nem tudva pl. bányászni vagy épp kereskedni – szép alliterációval szólva, orbitális ostobaság!*

Nemcsak a piaci szereplőknek, hanem a gazdaság hasznait élvező társadalomnak is alapvető érdeke, hogy az innovációk minél jobb költséghatékonysággal valósuljanak meg – hiszen így többre is futja az erőforrásokból. A fejlesztések a technika állásából nőnek ki és hoznak létre új alkotásokat. A társadalomnak tehát az az érdeke, hogy a fejlesztők és a gazdaság egyéb szereplői megismerhessék, méghozzá minél hamarabb, az új fejlesztési eredményeket. Ezt is szolgálja, az ismert módon és szabályaival, az iparjogvédelem rendszere.

Ha nem létezne a szellemi tulajdon védelmének intézményrendszere, akkor a gazdálkodóknak szükségszerűen és lényegében választási lehetőségek nélkül arra kellene törekedniük, hogy üzleti titokként kezeljék és őrizzék innovációs fejlesztési tevékenységük céljait, irányait és tartalmát, különösen pedig az annak eredményeképpen létrejött hasznos új megoldásaikat, ismereteiket, s minél biztosabban elzárják a versenytársaik – és lényegében az egész társadalom – elől ezek megismerésének a lehetőségeit. Így biztosíthatnák csak a maguk számára a hasznosítási lehetőségek kisajátítását – már amennyire az így egyáltalán biztosítható. Mindez azonban mind a piaci szereplők, mind a társadalom egésze számára nagyon is káros következményekkel járna. Csak egészen vázlatosan szólva erről:

- Az új fejlesztési eredményekkel létrehozott új ismeretek és megoldások, az ezekre vonatkozó információk csak többé-kevésbé számottevő késedelemmel kerülnének bele a gazdaság vérkeringésébe.
- Ezen információk hiányában sokkal kevésbé lenne elkerülhető, hogy párhuzamos, egymást feleslegessé tevő fejlesztések folyjanak, s a gazdálkodók pénzt, időt, energiát fordítsanak olyan megoldások, ismeretek létrehozására, amelyek már léteznek, s így legalábbis elvben átvehetők, megfelelő keretek között felhasználhatók.
- Ha a hasznosításban élvezett monopolhelyzet megőrzésének eszközeként csak a szóban forgó fejlesztési eredmény, ismeretanyag üzleti titokként történő őrzése állna rendelkezésre, akkor kritikus – mondhatni gyakorta reménytelen – helyzetbe kerülnének az olyan innovációs fejlesztési eredmények birtokosai, amelyek esetében, a kérdéses fejlesztési eredmény, illetve az azt megtestesítő árucikk természetéből következően, az üzleti titokként való őrzés és az árutermelő tevékenység keretében történő hasznosítás egymást gyakorlatilag kizárja. Ezek közé tartozik egyebek között a konstrukciós jellegű fejlesztési eredmények jelentős része, amelyeknél az azok felhasználásával előállított termékből viszonylag könnyen kiolvasható vagy kielemezhető az új megoldás lényege, és a mérnöki visszafejtés (back engineering) gyors fejlődése egyre több fejlesztési eredményt idesorol. A megtérülési megfontolások alapján a létrehozni szándékozott új megoldás természetére támaszkodó szelekció – könnyen megismerhető és lemásolható, nehezen megismerhető és másolható – kártékonyan torz termék- és termelés szerkezetet eredményezne.
- Részletesen nem fejtegetve, csupán az előzőekben elmondottakra utalva, a szellemi tulajdon megfelelő védelme nélkül gazdaságilag reménytelen helyzetbe kerülne egyebek közt a formatervezés, a növény nemesítés, az árujelzők kialakítása, piaci bevezetése és hasznosítása, és sokkal kockázatosabbá válna a technológiatranszfer és -kereskedelem.
- Egy-egy árucikknek vagy árucikkcsoportnak a piaci megismertetése és elfogadtatása, kelendővé tétele rendszerint igen jelentős munkát és pénzbeli ráfordításokat igényel. Hasonlóképpen komoly befektetésekre van többnyire szükség ahhoz, hogy egy piaci szereplő kialakítsa és ismertté tegye a maga sajátos arculatát, a piac többi szereplőivel megismertesse magát, és kivívja azok megbecsülését, készségét a gazdasági kapcsolatok fenntartására. Mindez értelmetlenné válna, ha nem kapná meg az intézményes védelmet az ellen, hogy mások ennek hasznait elbitorolják, lemásolva a piacon már sikeresen bevezetett árucikkeiket, orvul magukra öltve a piacon már ismertté és megbecsültté vált gazdálkodók sajátos ismertetőjegyeit. A rövidség kedvéért pedig arról már nem is beszélünk, milyen nagy gazdasági és társadalmi jelentősége van a fogyasztók intézményes védelmének az ilyen másolásokkal, bitorlásokkal, csalásokkal szemben.

A szellemi tulajdon védelmének intézményrendszere tehát nélkülözhetetlen az innovációban, eredményeinek hasznosításában, a társadalmak és a piaci szereplők innovációhoz fűződő érdekeinek érvényesítésében. Teljes bizonyossággal elmondható, hogy enélkül az intézményrendszer és annak hatékony működése nélkül sokkal szegényebb és primitívebb világban élnénk, s egyebek közt a sokunk munkavégzését segítő, valamint a mindennapi kényelmünkhöz jelentősen hozzájáruló modern eszközök nagy része sem állna a rendelkezésünkre. *Mindez igen nagy mértékben felértékeli a szellemi tulajdon intézményes védelmét működtető, ebben garanciális feladatokat is ellátó, kifejezetten erre létrehozott hivatalok szerepét és gazdasági jelentőségét, amilyen az SZTNH, és voltak a jogelődjei.*

Az album ismertetőjéből, az SZTNH honlapjáról

„A könyv hat fejezete Magyarország polgárosodását, a hivatal jogi státuszának kialakulását és fejlődését, az elmúlt évtizedek legfontosabb történéseit, az iparjogvédelem számokban tükröződő eredményeit, a szellemitulajdon-védelmi tevékenységet segítő testületeket, valamint a 120 év alatt az intézmény élén munkálkodó elnökök rövid pályarajzát mutatja be.

Kötetünk azzal a szándékkal készült, hogy az Olvasó képet kapjon Magyarország elmúlt 120 évének jellemző gazdasági-társadalmi változásairól; azon belül főként a világszerte ismertté vált és oltalmazott találmányokról, védjegyekről, márkákról, valamint ezek létrehozóiról. Az első hat évtizedben a hivatal hatáskörének alakulását a nemzetközi jogtörténeti trendek viszonylatában tekintjük át. A jelenhez közeledve egyre több dokumentum mutatja be a hivatali fejlesztési törekvéseket, a fontosabb eseményeket. Bízunk abban, hogy a statisztikai adatok sora nemcsak a szakemberek számára érdekes, mint ahogy az sem érdektelen, milyen testületek segítik a hivatal szellemitulajdon-védelmi tevékenységét. A záró fejezet a 120 év alatt az intézményt irányító 18 elnök pályaképét villantja föl.

A szövegbe ágyazva sok helyen olvashatók úgynevezett keretes szövegek, amelyek hol tényadatokat, hol definíciókat, hol a tárgyalt témát kiegészítő érdekességeket tartalmaznak. A keretes írások többnyire az adott fejezet szerzőjéhez fűződnek; a szerzők monogramját csak abban a fejezetben tüntettük föl, ahol több szerző jegyzi ezeket az írásokat. Az idézetek forrását és a felhasznált irodalom jegyzékét a függelékben tesszük közzé.” A „keretes szövegek” mellett sok illusztráció, rajz, fénykép, védjegyek ábrái, dokumentumok képei teszik a mai olvasói igények szerint mozgalmassá a kötetet és könnyebben érthetővé a mondanóját.

Sajnos az idő vasfoga és a történelem dúlásai itt is pusztítottak: „A kötet nem hagyományos intézménytörténet. Több okból sem az. A Szabadalmi Hivatal és a Szabadalmi Bíróság 1896–1944 közötti iratanyaga 1956-ban megsemmisült. Az Országos Találmányi Hivatal 1974-ben kiselejtezte operatív iratanyagát. Egy korábbi, 2003-ban megjelent forrásgyűjtemény tanúsága és az azóta folytatott levéltári kutatások alapján ugyan tudjuk, hogy a különböző levéltári gyűjteményekben előfordulnak a hivatal működésével kapcsolatos do-

kumentumok, de ezek feltérképezésére, rendszerezésére még sok éves kutatómunkára lesz szükség.”

Nézzünk kissé bele a kötetbe!

Úton a modern Magyarország felé

Az első fejezet címe, s hozzá a nagyon ideillő mottó Széchenyi Istvántól: „El sem tudjuk képzelni, mire képes egy ember, aki a jót és nemeset akarja és kitartó.” Utolsó szava telitalát: a közhittel ellentétben, a legjobb ötletet is a hasznosításának kimunkálásába fektetett munka teszi értékké, ami a legtöbbször rengeteg kitartást követel. Ezt tökéletesen tükrözi, hogy szabadalmaztatni ötletet nem lehet, csak kidolgozott megoldást. Edison híres tételével: „A zseni 1% ihlet és 99% verejték.”

Ez a fejezet kitűnő, bár szükségképp csak a kiemelkedő példákból válogató ipar- és gazdaságtörténetként is szolgál. Olvastán az embert az alkotó elődöknek kijáró elismerés és teljesítményeik feletti büszkeség mellett óhatatlanul is kísérti a szomorú gondolat: régi dicsőségünk, hová levél az éji homályban, korszakok múlnak el, s mi nélkülöd fájón emésztő ürrel járunk egyedül. Büszkeségre okot-jogot adó honi eredmények természetesen ma is vannak, párat az album is említ, ám az ország gazdaságának modernizálását megalapozó, majd számos területen Európa élvonalába emelő szorgos iparkodás, s még inkább az arra épülő (nagy)vállalatok mai megfelelői mintha gyérebbek lennének.

Ragadjunk ki innen pár különösen érdekes vagy tanulságos részletet.

„Az ipari tevékenység és a tudományos kutatás összehangolásának korai példája a Műegyetem professzorának, Wartha Vincének és Zsolnay Vilmosnak az együttműködése, amelynek eredményeként született meg a pirogránit és az úgynevezett eozinmáz. A szecessziós stílusú iparművészeti alkotások, különösen a Zsolnay-féle fémes fényű eozinmázak zöld, arany, lila vagy más színben játszó kerámiák a világiállítások szenzációi lettek. A pécsi Zsolnay-gyár épületkerámiái, a pirogránit (fagyálló kerámia) technika egyedülálló díszítő megoldásokat tett lehetővé.” (Az így magasra emelkedett és jelentős nemzetközi hírnevet is szerzett Zsolnay-gyár 150 éve honi iparunk egyik zászlóshajója – I. Zsolnay a nagyvilágból – Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 2007/2. sz.; Merényi György: Zsolnay építészeti kerámia az Osztrák–Magyar Monarchia korában – Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 2015/6.)

„A kísérleti fizikusok közül kiemelkedett Jedlik Ányos, a pesti Tudományegyetem tanára, aki a világon elsőként írta le a dinamoélektromosság elvét, és 1859–1861-ben – Siemens és Wheatstone előtt – kísérleti szemléltetőeszközüül szolgáló (de nem szabadalmaztatott) egyenáramú dinamót, 'egysarki villámindítót' szerkesztett. Jedlik évtizedeken át foglalkozott az elektromágneses kölcsönhatás alapján működő forgókészülékkel: ennek eredményeként elektromotorral működő villamoskocsi-modellt épített.” (De nagy kár, hogy nem szabadalmaztatta! Kiemelések a recenzió szerzőjétől.)

„*Vár állott, most kőhalom...*” – „Süss Nándor (1848–1921) tanműhelye – később saját vállalata – a Süss Nándor-féle Precíziós Mechanikai Intézet az Eötvös-féle torziós inga gyártása révén, majd saját geodéziai műszercsaládját kifejlesztve lett a magyar műszergyártás egyik fellegvárává. A Süss-féle műhelyben készült torziós inga díjat nyert az 1900-as párizsi világkiállításon. Süss halála után fejlődött ki a korábbi magánvállalatból a Magyar Optikai Művek (MOM). Magyarországon itt vezették be először az optikai üvegcsiszolást, később a műanyag szemüveglencse gyártást. Sorozatban gyártottak rádiókészülékeket, katonai eszközöket, képtovábbító száloptikai kötegeket. A MOM 1960–1985 között a világ egyik meghatározó giroteodolit kutató, fejlesztő és gyártó cége volt. A mikronpontosságú technológia bevezetése, a legkisebb portartalmat biztosító ún. tiszta szoba megvalósítása révén számítástechnikai termékeket (pl. merevlemez tárolókat) gyártottak. A nagy múltú gyár az 1990-es években fölszámolták, a budapesti Csörsz utcai épületegyüttest lebontották.” (S ha csak ez lenne az egyetlen ilyen veszteségünk – ám sok van, némelyikről itt is esik szó.) És: „A Magyar Optikai Művekben az eredetileg katonai célokra kifejlesztett girotájéoló műszercsalád egyes tagjait az USA-ban is fölhasználták a katonai létesítmények tájolásának ellenőrzésére, továbbá igénybevételükkel tüzték ki a Sziklás-hegységben az USA–Kanada vasúti alagút, valamint Svájcban és Franciaországban a CERN részecskegyorsító több tíz kilométeres nyomvonalait.”

„A világ járműiparában számos magyar mérnök, feltaláló alkotott maradandót. Bánki Donát gépészmérnök és Csonka János gépészmérnök korszakalkotó találmánya volt az áramló levegővel porlasztott tüzelőanyag-szivattyú, amelyet 1893-ban szabadalmaztattak. A *világ első porlasztója* (amely karburátor néven is ismert) jelentősen javította a benzinmotorok hatásfokát. A *Bánki-féle karburátorral felszerelt nagy sűrítésű benzinüzemű motorok elvét az autógyártásban és a repülőgépmotoroknál is hosszú ideig alkalmazták.*”

„Az Egyesült Államokba kivándorolt Galamb József részt vett a nevezetes Ford T-modellnek, majd a nem kevésbé híres Fordson-traktornak a tervezésében és gyártásában.” A hírneves T-modell több volt, mint egy autó. Gyártásához alkották meg az új, bár emberbarátnak éppen nem nevezhető tömeges előállítást lehetővé tevő sorozatgyártási logisztikát és vezetési módszert, s a nagyon sokak számára elérhető T-modell lett az alapja az USA autóhasználatra épülő életének.

„A vasúti közlekedéstechnika fejlesztésébe Magyarország ugyan későn kapcsolódott be, mégis számos nemzetközi sikert ért el. Ganz Ábrahám 1853-ban, majd 1857-ben nyert osztrák szabadalmat találmányára, a kéregöntésű vasúti kerékre. A nagy kopásállóságot úgy érték el, hogy az öntőformába helyezett hűtővasat antimont tartalmazó mázzal vonták be. Később a váltók nagy terhelésnek kitett ívcúcsainál is ezt az eljárást követték. A *Ganz-féle vasúti berendezések Európa-szerte keresett, világkiállításon díjazott termékek voltak.* Az első hazai gyártású mozdony 1873-ban, az ezredik 1900-ban futott ki a budapesti MÁV Gépgyárból. A legsikerültebb típusok közé tartozott az amerikai mintára közkeletűen Pacificnek hívott 301-es gőzmozdony. A Lánier Kornél tervezte 424-es sorozatú gőzmozdony 1924-ben indult

próbaútra. Az ikertúlhevített rendszerű kazánal rendelkező szerkocsis mozdony mindenféle vontatási feladatra alkalmas volt: személykocsikat és tehervagonokat egyaránt mozgattott. 1958-ig több mint félezer 'Bivaly'-nak becézett 424-est gyártottak."

„Magyarország a vasutak villamosításában is jelentős részt vállalt. A Ganz-gyár mérnökének, Kandó Kálmánnak tervei alapján épült meg a világ első nagyfeszültségű váltakozó áramú vasútvonala Észak-Olaszországban.”

„Jendrassik György 1927-ben olyan kis teljesítményű, kiváló hatásfokkal működő dízel-motort szerkesztett, amely ebben a kategóriában a benzinmotornak is méltó versenytársa volt. A Ganz–Jendrassik-féle dízelmotor felhasználható volt stabil motorként, illetve vasúti járművek és hajók motorjaként is; sokoldalúsága, korszerűsége miatt az egész világon elterjedt.”

„Juhász István a légvédelmi löelemképzőhöz kötődő találmányaival vívott ki nemzetközi tekintélyt. Gyárában, a Gamma Művekben ezernél is több, a légvédelmi tüzérségi lövegek célra irányítását szolgáló automatikus berendezést készítettek, illetve értékesítettek Európa-szerte és a Távol-Keleten.”

„Az angol, amerikai, japán, szovjet és német radarkísérletekkel egy időben – és azoktól függetlenül – Magyarországon is zajlottak haditechnikai kutatások. A Haditechnikai Intézetben szigorúan titkos elektronikai szakosztályt állítottak föl. Katonai részről Jáky József ezredes vezette azt a programot, amelybe bevonták a Műegyetem és az Egyesült Izzó kutatóit, valamint kivitelezőként a Standard Villamossági Gyárat.” (A Standard 1950-tól Beloiannisz Híradástechnikai Gyár néven működött, egyebek közt a honi telefonközpont-fejlesztésben.)

„Világviszonylatban is az elsők között épült ki a magyarországi villamossági ipar, amely az elektromosság ipari alkalmazása terén nemzetközi hírnévre tett szert. Az energiagazdálkodás szempontjából előrelépést jelentett, hogy az erőművek generátorait forgató dugattyús gőzgépeket a hatékonyabb turbinák váltották föl. A budapesti Láng Gépgyár gőzturbinái nemzetközi hírnévre tettek szert. A Ganz-gyár csúcsteljesítményű turbógenerátorait Bláthy Ottó Titusz fejlesztette ki, Seidner Mihály találmánya pedig megoldotta a generátor forgórészének vízűtését.”

„A villamos energia nagy távolságú szállítását forradalmasította a Ganz-gyár mérnökei, Zipernowszky Károly, Déri Miksa és Bláthy Ottó által szerkesztett, 1885-ben szabadalmaztatott transzformátor. A váltóáram átalakítására szolgáló találmány párhuzamos kapcsolásával váltakozó áramú energiaelosztó rendszert lehetett kialakítani. Ezzel a korszakalkotó találmánnyal terjedhetett el széles körben az elektromos energia. A világ első váltóáramú erőművét a Ganz-gyár építette föl Luzernben. A váltóáramú villamos központok segítségével gyúttak ki a villanylámpák számos európai és tengerentúli városban. A Róma melletti Tivoliban a Ganz-gyár szakemberei helyezték üzembe 1892-ben Európa legnagyobb hidroeletromos áramfejlesztő telepét. A Ganz-gyár minden versenytársánál hamarabb ismerte föl, hogy a jövő a váltakozó áramé. A világon először itt kezdték el gyártani (1889) a váltakozó áramú

fogyasztásmérőt, Bláthy találmányát.” (A kultúra természetesen minden nemzet erejének egyik fő forrása. Ámde az, hogy ma kulturális központ van a nagy múltú és hírű Ganz-gyárak helyén ...)

„*Legyen világosság*” „A villamos világítás csak az 1920-as években szorította vissza az addig olcsóbb üzemeltetésű és nagyobb fényt adó gázlámpákat. A siker magyarázata a korszerű izzólámpák föltalálásában rejlett: a szénszálat a volfrámszál váltotta fel. *A világ első volfrámszál izzólámpáját – a volfrámot szénszállra kicsapatva, majd a szénszálat elégetve – 1903-ban Just Sándor és Hanaman Ferenc készítette.*”

„Az Egyesült Izzólámpa és Villamossági Rt. 1906-ban megvásárolta a szabadalmat, illetve – az USA-ban élő magyar vegyészmérnök, PácZ Aladár eljárása nyomán – a General Electric laboratóriumában kikísérletezett húzott volfrámszál gyártási jogát. Az Egyesült Izzóban a volfrám angol (tungsten) és német (Wolfram) neve után vezették be a ’Tungsrám’ márkanévet. A volfrámizzó tökéletesítésére Aschner Lipót vezérigazgató kutatólaboratóriumot állított föl 1921-ben. *A világhírnevet kivívó ipari kutatóhely igazgatója Pfeifer Ignác, később Bay Zoltán lett.*”

„*Thomas Edison Puskás Tivadarról* ’Én a magam részéről kezdetben nem láttam egyebet a telefonban, mint valami újabb távirófélét, amelynek révén egyik állomásról a másikra híreket lehet továbbítani. Amerikában a telefon eredetileg csak arra lett volna hivatva, hogy pótolja azokat a távirókészülékeket, amelyek a tőzsdei érdekek miatt bizonyos számra csökkentek. Puskás volt az, aki kifejtette azt a tervet, hogy a telefont a nagy nyilvánosság részére is hozzáférhetővé kell tennünk. Olyan központot tervezett, amelybe tetszésszerű számú előfizető kapcsolható be, és amelynél a beszélgetéseket a telefonközpont alkalmazottai irányítanák.’” Az elismerés értékét nagyban növeli, hogy Edison nem épp a szerénységéről volt híres, s fejlesztőként is többet dolgoztatott másokat, mint maga alkotott.)

„*Békésy György* (1899–1972) a *Posta Kísérleti Állomás* mérnökeként, 1924-ben készítette el a hallóképesség vizsgálatára alkalmas audiométert, amelynek korszerű változatait ma is világszerte használják. A hallásromlás vizsgálatának korszerű műszere, az audiométer elektromosan gerjesztett akusztikus ingerek segítségével állapította meg a hallásküszöb értékét. Békésy a hallással összefüggő vizsgálatait az USA-ban fejezte be. A ’belső fül, a csiga ingerlésének fizikai mechanizmusával kapcsolatos fölfedezéseiért’ 1961-ben kapott fiziológiai és orvostudományi Nobel-díjat.”

„*Magyar szakemberek több, a fototechnikát és a fényképezőgép-ipart forradalmasító találmányt alkottak.* A tökéletes fényképfelvétel készítésének egyik fontos eleme a helyes megvilágítás. A megvilágítási idő önműködő beállítását Riszdorfer Ödön oldotta meg. Az általa kidolgozott önműködő fényelemes eljárás alkalmazkodott a fényviszonyok változásához, és kizárta a téves megvilágítást. *Neves cégek, például az amerikai Eastman–Kodak és az osztrák EUMIG a Riszdorfer-féle rendszer szerint gyártották első félautomata fényképezőgépeiket, illetve filmfelvevő gépeiket.*”

„A fénymásolás feltalálója, Selényi Pál – A fényképezőgépek megvilágításmérőjében alkalmazott fényelemekkel az Egyesült Izzó kutatólaboratóriumának munkatársa, Selényi Pál (1884–1954) foglalkozott, aki képrögzítési kísérletei során jutott el a fénymásolás problémájának megoldásához. Selényi – a fénytán jeles kutatója, a szelenografálási eljárás feltalálója – a gyakorlatban is bizonyította, hogy fényérzékeny anyagon láthatatlan töltéskép hozható létre, ami beporzással (festékkel) megjeleníthető. Ezzel lényegében megteremtette a xerográfiát, de az Egyesült Izzó nem ismerte föl a találmány jelentőségét. Végül az USA-ban építették meg a világszerte elterjedt fénymásoló berendezést, a xerox gépet. Selényi Pál nevéhez 1940 és 1948 között hét megadott szabadalom fűződik.” (Ez a fajta vakság a Xerox-ot is utolérte: Steve Jobs és csapata a Xerox K+F-központjában ismert meg és onnan szerzett meg két fejlesztési eredményt, amelyek a kezükön világformálóvá váltak: a számítógépes egeret és az ún. grafikus interfészt, vagyis azt a vezérlési rendszert, amellyel a személyi számítógépektől kezdve a mai érintőképernyős telefonokig és táblagépekig az eszközeinket vezéreljük.)

Pósalaky úr szép szavával: „ugorgyunk!” A már említett következő fejezet: *A szabadalmi hatósági funkciók alakváltozásai és eljárásrendje 1896–1949*. Ez kitűnő, összegző történeti áttekintéssel kezdődik, abból idézzük ide:

„Iparjogvédelmi oltalmak régen és most”

„A XIX. század végi – XX. század elejei iparjogvédelmi intézményrendszerünk még nem volt annyira kiforrott, mint napjainkban. A ma ismert oltalmi formák közül a szabadalmi és védjegyoltalmat, illetve a mustra-modell oltalmat ismerték. Az oltalom megadásának feltéltrendszer is sokat változott az idők folyamán.

Szabadalmi oltalmat az új, iparilag értékesíthető találmány kaphatott. Érdekesség, hogy az újdonság fogalmát az első szabadalmi törvényünk nem határozta meg, mint ahogy a későbbiek sem. Általánosságban véve az újdonság fogalma azt az igényt fejezi ki, hogy a feltaláló csak olyan műszaki megoldásra igényelhet oltalmat, amely a társadalom műszaki ismereteit gazdagítja, vagyis korábban nem volt ismert (a szaknyelv meghatározása szerint ’nem tartozik a technika állásához’). A találmányi szabadalmakról szóló 1895. évi XXXVII. törvénycikk csak az újdonságrontó körülményeket sorolta fel, amelyek megítélésénél egy szakember átlagos szaktudásából indult ki. Az ipari értékesíthetőség pusztán arra irányult, hogy a találmány a gazdaság valamely ágazatához tartozzon, míg a találmány jellege határozta meg azt a műszaki feladatot, amelyet a találmány meg kívánt oldani. Ez utóbbi lényegében a feltalálói tevékenységet jelentette, melyet absztrakt módon meghatározni aligha lehet.

A védjegyek oltalmáról szóló 1890. évi II. törvénycikk, vagyis az első védjegy törvényünk értelmében ’védjegyek alatt ... oly jelvények (jegyek, vignetták s effélék) értendők’, amelyek a kereskedelmi forgalomba szánt készítményeknek és áruknak más készítményektől és áruktól való megkülönböztetésére szolgálnak. A törvény előírta, hogy a kizárólagos használatra szánt védjegyet a kereskedelmi és iparkamaráknál be kell lajstromoztatni.

Az akkor ismert harmadik iparjogvédelmi oltalmi forma, a mustra- és mintaoltalom az iparcikkek külső alakjára, vagy magában az alakban megnyilvánuló figurális kialakításra vonatkozott. Önálló magyar törvény a mustrák és minták (ez utóbbiakat később modelleknek nevezték) védelmére egészen 1978-ig nem volt, ezért az 1858. december 7-én kelt császári pátens ('Törvény az iparüzleti termelvényekre szolgáló mustrák és minták védelme tárgyában') előírásait kellett alkalmazni. A védjegyekhez hasonlóan a mustrák és modellek lajstromozása a kereskedelmi és iparkamaráknál zajlott."

Az uralkodó kegyéből vs. saját jogon

„A XIX. század közepéig a szabadalmi oltalom odaítélése az uralkodók akaratától függő, azaz diszkrecionális jog volt. Az Osztrák–Magyar Monarchiában 1852 óta létezett rendeleti szabályozás, amely meghatározta a szabadalmazás feltételeit, de végérvényesen mindig az uralkodó mondhatta ki a végső szót. Azzal, hogy a szabadalmazhatóság kritériumai törvényben lettek rögzítve, azaz az objektív feltételek megléte alanyi joggá minősítette az oltalom iránt igényt, már diszkrecionalitásról szó sem lehetett. A fejlődésnek ezen a pontján jöttek létre világszerte azok a hatóságok, amelyek közigazgatási eljárásban vizsgálták a bejelentéseket, és a törvényi feltételek megléte esetén további mérlegelés nélkül odaítélték az oltalmat. Magyarországon az első magyar szabadalmi törvény hatályba lépése után ezt a hatósági feladatot a Szabadalmi Hivatal és a Szabadalmi Tanács látta el, azonban hazánkban nem ezek voltak az első szervek, amelyek a szabadalmi oltalom megadásával foglalkoztak.”

„A szabadalmi oltalom odaítélésének szervezeti keretei az első szabadalmi törvény előtt”

„A Magyar Királyi Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium 1867. évi június 14-én kelt, 2719. számú rendelete alapján e minisztérium hatáskörébe került a szabadalmak adományozása. A kiegyezést követően, az 1867 végén Ausztriával megkötött vám- és kereskedelmi szövetség (a továbbiakban vámszövetségként említjük) okiratának XVI. cikke szerint a magyar minisztérium csak az osztrák kereskedelemügyi miniszter hozzájárulásával adhatott szabadalmi oltalmat, és viszont. Ugyanezen egyezmény XVII. cikkében hasonló rendelkezést találunk az iparjogvédelem két másik intézményére, a védjegyre és az ipariminta-oltalomra (az ’arubélyeg- és mustra-óltalomra’). A szellemi tulajdon másik nagy ágát képező szerzői jogra (’írói és művészi tulajdonra’) vonatkozóan szintén a ’kölcsonös óltalmazás’ kötötte ki a vámszövetségről rendelkező 1867. évi XVI. törvénycikk.”

A fejezet vázolja a fejlődést, amely a Monarchián belül az önálló magyar iparjogvédelmi jogrendig és hatóságig elvezetett. E rész záróakkordja: „Összességében látható, hogy a XIX. század végére az Osztrák–Magyar Monarchiában a szabadalmi és szerzői jogi oltalom odaítélése nem működhetett tovább közös érdekű ügyként, azaz az engedélyezési eljárásokra mind a két országnak külön-külön szervezetet kellett létrehoznia. A végérvényes elhatározás 1893-ban született meg, amikor a szövetségre vonatkozó szabályokat módosító 1893. évi XLI. törvénycikk kivette a vám- és kereskedelmi szövetség hatálya alól a szellemi alko-

tások kérdését, s így 1894. január 1-jével a szellemi tulajdon kérdéseinek szabályozása terén Magyarország visszakapta teljes törvényhozói szabadságát. Ezt követően a törvényhozás hozzáláthatott a szervezeti keretek önálló szabályozásához, melynek egyik eredményeként kikristályosodott a szabadalmi hivatal megalakításának gondolata.”

Ezt követte az életben és követi a fejezetben a nagy kérdés: „*Bíróság vagy közigazgatási hatóság legyen a szabadalmi hivatal?*” Aki nem igazán járatos e területen, megérti a fejtegetésből, hogy ennek mi a gyakorlati jelentősége. Két „keretes” itt két tömör áttekintéssel szolgál: „*A szabadalmi oltalom megadása a XIX–XX. században*” és „*A Párizsi Unió Egyezmény követelményrendszere*”.

Az ígéretes indulás a saját úton

A folyamat és az arról szóló áttekintés következő szakasza:

„*Az első szabadalmi törvény szervezeti megoldása: a Szabadalmi Hivatal és a Szabadalmi Tanács létrehozása*”

„A találmányi szabadalmakról szóló 1895. évi XXXVII. törvénycikk megalkotásakor már megállapítást nyert, hogy a szabadalmi oltalom objektív feltételeken nyugvó alanyi jog, amely kapcsán akár az uralkodó, akár pedig egy állami szerv diszkrecionalitása (saját belátása szerinti döntése) kizárt. Ez a szemlélet azonban csak akkor valósulhat meg a gyakorlatban, ha az eljárást nem valamelyik minisztérium egyik ügyosztályának hatáskörébe, hanem egy új, önálló hivatalra bízják.

A politikai indíttatású elméleti alapvetésen túl azonban más oka is volt annak, hogy a jogalkotó túllépjen a közigazgatási intézményrendszerbe integrálódó szervezeti megoldáson. A magyar törvény ugyanis a felszólalási rendszert vezette be, amelynek értelmében a találmányi bejelentések hivatalból nem vizsgálhatók. A magyar állam a gazdasági szereplőkre bízta, hogy a felszólalási eljárás keretében meg akarják-e akadályozni az oltalom megadását, vagy sem. A korabeli törvényalkotók viszont a felszólalási rendszert nem tartották volna kivitelezhetőnek egy minisztériumnak alárendelt szervezet esetén – ezért, szakítva a korábbi gyakorlattal, a találmányi szabadalmakról szóló 1895. évi törvény létrehozta a Szabadalmi Hivatalt és Szabadalmi Tanácsot.”

„1896. március 1-jén létrejött a Magyar Királyi Szabadalmi Hivatal, amely elnökből, al-elnökből, állandó bírói és műszaki, továbbá nem állandó bírói és műszaki tagokból állt. Az elnököt, az alelnököt és az állandó tagokat a kereskedelemügyi miniszter előterjesztése alapján az uralkodó, később a kormányzó, míg a kezelőszemélyzetet a miniszter nevezte ki. A bírói tagoknak a bírói hatalom gyakorlásáról szóló 1869. évi IV. törvénycikk 7. §-ában meghatározott jogi képesítéssel, míg a műszaki tagoknak ’valamely műegyetemen a tanulmányok szabályszerű bevégezése alapján a kir. József műegyetemről nyert, vagy ez által honosított oklevéllel’ kellett rendelkezniük. A hivatal működésében meghatározó szerepet játszott a hivatal elnöke, aki nemcsak irányította, hanem ténylegesen vezette is a szervezetet:

ő osztotta be a tagokat az egyes osztályokba és tanácsokba, emellett döntött az ügyek szignálásáról, gyakorolta a munkáltatói jogokat és elnökölt a bírói osztályban.”

„A Szabadalmi Hivatal mellett a törvény felállított egy másik szervet is, a Szabadalmi Tanácsot, amely a hivatal felettes fóruma volt. A tanácsot a hivatal feletti kontroll megvalósítása érdekében osztrák minta alapján hozták létre. Ez a hatóság járt el másodfokon a megsemmisítési, megállapítási és megvonási perekben. A Szabadalmi Tanács tagjait a Magyar Korona területén működő felsőbíróságok tagjai, illetve a Műegyetem tanárai közül – a kereskedelemügyi miniszter előterjesztése alapján – az uralkodó nevezte ki. Ez a megoldás a dualizmus korában egyedülálló: a szabadalmi hatóságok rendszere volt az egyetlen két-szintű különbíróság.”

„A szerzői művek és a védjegyek nyilvántartása az első évtizedekben”

„A szabadalmak mellett a többi oltalmi forma kapcsán a hivatalnak a második világháború végéig csak kisebb jelentőségű feladatai voltak. 1905-ben a kereskedelemügyi miniszter rendelete a szabadalmi hivatal hatáskörébe utalta az 1884. évi szerzői jogi törvény által előírt beiktatási feladatok ellátását. A törvény a szerzői jog által védett művek fordítása esetén beiktatási (nyilvántartásba vételi) kötelezettséget írt elő, az álnéven, vagy a szerző nevének feltüntetése nélkül megjelent művek esetén pedig a védelmi idő számítását befolyásolta a beiktatás megtörténte. A jogintézményt az 1921. évi szerzői jogi törvény is fenntartotta, így az egészen az 1969. évi újrakodifikálásig hatályban volt. Szerzői jogi jogvitákra már nem terjedt ki a hivatal hatásköre, azok mindvégig a rendes bíróság előtt zajlottak. Az 1858. évi császári pátens által szabályozott mustra- és modelloltalom tekintetében a bejelentést és az iktatást az illetékes kereskedelmi iparkamarák végezték. 1894-ben, az első szabadalmi törvény tervezetének tárgyalása során felmerült egy javaslat a mustra- és modelloltalom kezeléséről, ezt azonban elvetették.

A védjegyek esetén a hatáskörök megoszlottak a hivatal, az iparkamarák és a minisztérium között. A védjegyek nyilvántartásba vételét a helyileg illetékes kamaráknál kellett kezdeményezni, ezek végezték a lajstromozást és az oltalomképesség vizsgálatát is. Kivételt képeztek e hatásköri szabály alól egyrészt a külföldi bejelentők védjegyei, ezeket a budapesti iparkamara lajstromozta; másrészt pedig az osztrák bejelentők védjegyei, amelyeket a kereskedelemügyi minisztériumon belül létrehozott Központi Védjegy-lajstromozó Hivatal vett nyilvántartásba. A lajstromozó hivatalnál emellett egy kézben futott össze az összes lajstromozott védjegy lajstromkivonatának nyilvántartása és közzététele (a kamarák havonként felterjesztették a minisztériumhoz). A kereskedelmi miniszter 1196/1896. sz. rendelete értelmében a minisztériumon belül felállították a Védjegy-tanácsot, amelynek feladata a védjegyügyekben felmerülő elvi kérdések megvitatása volt. A lajstrom vezetését 1899-től a Szabadalmi Hivatal vette át, a nyilvántartások felterjesztése terén azonban a kamarák funkciója változatlan maradt.”

A téma iránt komolyabban érdeklődők szemszögéből kiemelkedően jónak nevezhető összeállításnak csak egy részéről beszéltünk. *A továbbiak fő fejezetei:*

Politikai – történelmi korszakokon átívelő iparjogvédelmi hatósági tevékenység 1949 – 2015
Valójában ez közvetlenül a háború befejezését követő korszakkal kezdődik, amelyet jól jellemez a nyitó cím: „*Háborús újjáépítés, politikai irányváltás, szigorúan ellenőrzött találmányok*” – másként mondva, a politikai rémálom rátelepedett a honi iparjogvédelemre is, és csak lassan, szívós munkával lehetett visszatérni a normálshoz.

Csak a változás állandó – adatok a magyarországi iparjogvédelem történetéből

A szellemi tulajdon szolgáltatásban működő tanácsok, testületek

Benne, egyebek közt:

„*Szerzői Jogi Szakértői Testület*” – „Az első, 23 tagot számláló szakértői bizottságot 1884. július 4-én nevezte ki Trefort Ágoston miniszter, aki törekedett arra, hogy változatos összetétele folytán a bizottság a várható bírósági megkereséseknek eleget tudjon tenni. Az első szakértői bizottság elnöke Jókai Mór író, alelnöke pedig Arany László író-jogász lett.” [l. A szerzői jog gyakorlati kérdései – Válogatás a Szerzői Jogi Szakértői Testület szakvéleményeiből (2010–2013) fennállásának 130. évfordulója alkalmából – Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 2015/1.)

„*Szerzői Jogi Szakértő Bizottság (1884–1952)*” – „Rövidebb-hosszabb ideig tagja volt a bizottságnak Bartók Béla, Benczúr Gyula, Egry József, Erkel Ferenc, Hauszmann Alajos, Kacsóh Pongrác, Kodály Zoltán, Kosztolányi Dezső, Major Tamás, Márkus László, Paulay Ede, Szent-Györgyi Albert, Székely Bertalan, Szinyei Merse Pál, Tamási Áron, Zilahy Lajos és még sokan mások.”

„*Szellemi Tulajdon Nemzeti Tanácsa*” – „A Szellemi Tulajdon Nemzeti Tanácsa szakmai tanácsadó és véleményező testület, amelynek tagjai személyes és testületi tanácsaikkal, véleményükkel támogatják a hivatal elnökét a szellemi tulajdon védelmével kapcsolatos feladatai ellátásában. ... A tanácsnak maximum tizenkét tagja van: ők a szellemi tulajdonhoz kapcsolódó szakterületeken (gazdaság, jog, innováció, kultúra, művészetek) jelentős tudással bíró, magasan pozícionált szakemberek.”

A hivatal élén – az elnökök pályaképei

Végezetül *egy jámbor felvetés:* történelmi lecke vagy legalábbis régi beidegződés nálunk, hogy a hivataltól tartani kell, hogy annak gyakran a számunkra kellemetlen bürokráciáját tapasztaljuk meg, amelyet nemritkán a hivatalnak packázásaiként érzünk. A nemzetközi szerződésekben vállalt kötelezettségek a kőkemény anyagi érdekek olyan hálóját szőtték az SZTNH és jogelődei köré, amely már önmagában is kikényszeríti annak korrekt működé-

sét, s amennyire tudható, *a rendszerváltás óta e hivatal a mindenkori magyar államigazgatás egyik nemzetközileg legelismertebb szerve*. Felettébb hasznos lenne, ha ezt legalább az értelmiség minél szélesebb körben felismerné.

Feltehetően jó becslés, hogy még a honi felsőfokú képzettségűek messze túlnyomó része is kevesebb helytálló ismerettel bír a szellemi tulajdon védelmének intézményrendszeréről, mint telefonja processzorának működéséről – avagy hajdú elődeik a harangöntésről.

E két vázolt, igen alapos ok egyértelműen arra indít, hogy nagyon hasznos lenne az ebben az albumban felvonultatott ismereteket a honi értelmiséghez eljuttatni. Ez azonban technikailag is túl nagy feladat lehet, ezért optimális kompromisszumként kellene mérlegelni, hogy – élve a legmodernebb technológiák adta lehetőségekkel – csaknem költségmentesen sokszorosítható elektronikus kiadványként kapják meg azt legalább a felsőoktatás oktatói és hallgatói. Felettébb dicséretes fegyvertény volt az SZTNH-től és a kivitelező Typotextől ezt a mindenki számára fontos ismeretekkel szolgáló összeállítást létrehozni, és nemzetgazdasági nézőpontból is nagyon nagy kár lenne azt veszni hagyni.

Dr. Osman Péter

* * *

Jurisprudence de la Cour de Justice et du Tribunal concernant le droit des marques
(Tájékoztató az EU Bíróságának és Törvényszékének védjegyügyekben hozott ítéleteiről),
2. kötet, 2010–2015, Luxemburg

Az Európai Unió Bíróságainak Kutatási és Dokumentációs Igazgatósága a 2009. december 31. előtti joggyakorlat tematikus feldolgozását 2012-ben tette közzé, ezt ma 1. kötetnek nevezik. Alighanem a közösségi védjegyrendelet 2016. március 23-án hatályba lépett reformja készítette ezt a szervet, hogy az ezt megelőző hat esztendő joggyakorlatát hasonló módon gyorsan közzétegye.

A Tájékoztató... először csak interneten volt hozzáférhető, a papíralapú közzétételre néhány hónappal később került sor. Mindkettő csak francia nyelven érhető el, amely köztudottan az EU Bírósága által használt tárgyalási nyelv.

A szerkesztők által legfontosabbnak tartott ítéletek kivonatossan legtöbbször egy-három bekezdés terjedelmű recenziókban olvashatók, ezt követik az azonos vagy hasonló ítéletek címszavai és ügyszámai. Ez utóbbiak száma egyes esetekben tíz-húsz között is mozog. A jogi dokumentációs munka látványos példájával állunk szemben.

A recenziók annyiban olvasmányosak, amennyiben az ítéletek is azok.

A Tájékoztató... hét fő részre tagozódik. Ezek:

- Az Unió jogi aktusai,
- Eljárási szabályok,
- Mezőgazdaság és halászat,
- Szabadság, biztonság és bíraskodás,
- Jogszabályok közelítése,
- Transzeurópai csatornák,
- Nemzetközi megállapodások.

Ebből a sokszínű anyagból, a következőkben főként a közösségi védjegyrendelet anyagi jogi gyakorlatáról adok szemelvényeket, amelyek a jogszabályok közelítése (4.1 pont) című részben olvashatók (p. 18-555). Ez a rész terjedelmét illetően a Tájékoztató... mintegy háromnegyed részét alkotja.

Az uniós (közösségi) védjegyről szóló rész olyan alapvető kérdések tisztázásával kezdődik, mint az Európai Unió Szellemi Tulajdoni Hivatala (EUIPO) Fellebbezési Tanácsa határozatainak hatálya. Az erről szóló ítélet szerint a tanács határozatait „kapcsolt hatáskörben” (*pouvoir lié*) hozza, ellentétben az EU Bíróságaival, amelyek diszkrecionális hatáskörrel rendelkeznek (T-458/08) mondja az EU Törvényszéke (p. 48). Ezért a tanács határozatait kizárólag a közösségi védjegyrendelet alapján lehet vizsgálni, nem pedig ennek a szervnek a korábbi határozatai alapján, másszóval az EUIPO Fellebbezési Tanácsa határozatainak nincs precedensjellege.

A *megkülönböztető jelleg hiánya* tárgyában hozott határozatokban gyakran felmerül a kérdés, hogy a védjegy származásra utaló elemeinek milyen intenzitásúaknak kell lenniük. Az EU Törvényszékének válasza (T-157/08) erre az, hogy nem szükséges, hogy a védjegy konkrét információt tartalmazzon a termék előállítójára nézve, elegendő, ha a közönség meghatározott előállítóra való utalásként fogja fel a védjegyet (p. 66).

A *fogyasztói figyelem* élelmiszerek vásárlásánál általában nem tekinthető magasnak (*élevé*), mivel a vásárlásnál elsődlegesen az ízlés a meghatározó, s a szupermarketek polcairól történő elvételnél a vásárlók nem mérlegelnek komolyabban (T-474/12) – mondja az EU Törvényszéke (p. 71).

A védjegyként bejelentett *reklámmondattal* szemben nem lehet olyan követelményt támasztani, hogy az különösen szellemes (*caractere de fantaisie*) legyen, elegendő ha minimális megkülönböztetőképeséggel rendelkezik (C-398/08) – mondja az EU Bírósága (p. 72).

A védjegy *leíró*, ha annak legalább egy lehetséges jelentése a termék vagy szolgáltatás jellemzőire utal, nem szükséges, hogy ezt a változatot a piacon ténylegesen használják, elegendő ha az ilyen használat lehetősége fennáll (C-89/09) – mondja az EU Bírósága (p. 89).

Az egykori Szovjetunió címerének uniós védjegyként történt bejelentésével kapcsolatban az EU Törvényszéke (T-232/10) azt mondja, hogy ha annak használata akár csak egy tagállam *közrendjébe ütközik*, akkor uniós védjegyként nem élvezhet oltalmat (p. 103).

A bejelentő *rosszhiszeműségét* vizsgálva az EU Törvényszéke (T-291/09) azt mondja, hogy az vélelmezhető, ha a korábbi védjegyet vagy ahhoz hasonlót a harmadik személy azonos

vagy hasonló árura használja, ami a későbbi megjelöléssel való összetéveszthetőséget eredményez, és feltehető, hogy az érintett gazdasági szektorban az utánzott korábbi védjegyet ismerik, különösképpen ha a korábbi védjegy használata már hosszabb ideje folyamatban van. Minél régebben használják azt, annál nagyobb a valószínűsége, hogy a bejelentőnek tudomása volt erről a használatról (T-291/09) – mondja az EU Törvényszéke (p. 108).

A megkülönböztetőképesség használattal való megszerzése vonatkozásában az EU Törvényszéke azt mondja (T-376/08), hogy figyelembe vehető a védjegy által szerzett piaci részesedés, a használat földrajzi terjedelme, a védjegy piaci bevezetésére fordított összeg (beruházások) mértéke, az érdekelt körök, amelyek a védjegyet mint meghatározott vállalatra utalót észlelik, a kereskedelmi kamarák nyilatkozatai (p. 113).

A megkülönböztetőképesség vizsgálata körében állapította meg az EU Bírósága a Vorsprung durch Technik (A haladás technikája) reklámmondatról (C-398/08), hogy az általa közvetített üzenet nem kézenfekvő (*ne pas évidente*), valamint hogy az első észlelés alkalmával az nem kelti okozati összefüggés képzetét, s nem szükségszerű. Ugyanakkor eredetisége következtében jó emlékeztető hatással rendelkezik (p. 119).

Megtévesztőnek tekintette az EU Törvényszéke (T-383/10) a Continental szót, amelyet élő állatokra, nevezetesen kutyákra jelentettek be, mivel az érdekelt szakmai körök ezt a szót a bulldog meghatározott fajtájának a megjelölésére használják (p. 156).

Földrajzi származására utaló jellege miatt tekintette megtévesztőnek az EU Törvényszéke (T-197/13) a Monaco szót papíráruk vonatkozásában, megjegyezve, hogy a Monacói Hercegség az EU egyik tagállamával, Franciaországgal határos, s így az Európai Unió polgárainak jelentős része mint földrajzi nevet ismeri (p. 161).

A korábbi jogokkal való ütközés körében a RIOJA védjegynek (ecet) a későbbi RIOJAVIN (borok) védjeggel való lehetséges ütközését vizsgálva az EU Törvényszéke (T-138/09) azt mondja, hogy bár az áruk hasonlósága alacsony mértékű, de ezt kiegyenlíti a két védjegy közötti nagyfokú hasonlóság, miért is a közönség arra gondolhat, hogy a későbbi védjegy tulajdonosa által forgalomba hozott áruk a korábbi védjegy tulajdonosától származnak (p. 280).

További példa az összetéveszthetőségre a korábbi PEPE- és a későbbi PEPEQUILLO-eset. A „Pepe-” szókezdetre tekintettel, amely a José keresztnév beceneve, a spanyol fogyasztó úgy értelmezi, mint amely koncepcionálisan hasonló a PEPEQUILLO-hoz, holott a „quillo” szóelem önálló jelentésű: azaz fickó. ezenfelül – mondja az EU Törvényszéke (T-586/08) – a PEPE védjegy farmerek vonatkozásában még jó hírű is (p. 289).

A korábbi LA PERLA (női fehérnemű és fürdőruha), valamint a későbbi NIMEI LA PERLA MODERN CLASSIC (gyöngyök) vonatkozásában az EU Törvényszéke (T-59/08) egyrészt megállapította, hogy a korábbi védjegy jó hírű, másrészt azt mondja, hogy előfordul, hogy a fürdőruhákat gyönggyel díszítik. Ezért nem kizárt, hogy az ékszereket, különösen gyöngyöket használó közönség ismeri a LA PERLA védjegyet, s így fennáll az összetévesztés veszélye (p. 392).

A kiadvány „Jogsabályok közelítése” (Rapprochement des législations 4.11) című részében olvasható néhány előzetes döntés, amelyek a védjegyoltalom hatálya kérdését tárgyalják.

Az ismertetett esetek sorát az EU Bíróságának a Google-ügyben hozott ítélete (C-236-C-238) nyitja meg, feltűnően nagy (négy oldal) terjedelemben. Eszerint a védjegytulajdonos megtilthatja az internetes szolgáltatónak, ha az az ő védjegyét kulcsszóként úgy használja, hogy a versenytársak árúit is reklámozza, ha ez utóbbiak vonatkozásában a versenytársi helyzet nem állapítható meg. Ha az internetes reklám szolgáltatója a promóciós linket kísérő reklámüzenet megszövegezésében, illetve a kulcsszavak létrehozásában és kiválasztásában komoly szerepet játszott, akkor ezzel a felelősségét is megalapította (p. 401).

Ezt követően a Tájékoztató... még néhány további előzetes döntést ismertet, ezek ugyan csak a védjegy jog hatályával kapcsolatos problematikát tárgyalják. Minthogy a hazai irodalomból ismertek, csak nevüket említem: Technopol (C-54/10), L'Oréal (C-324/09), Interflora (C-329/09), Fédération Cynéologique (C-561/11), Specsavers (C-255/12).

A *komoly védjegyhasználat* kapcsán az EU Törvényszéke (T-30/09) azt a megszorítást alkalmazza, hogy az nem jelenti (*ne visant pas*) a használat kereskedelmi sikerességét vagy a védjegy jogosult kereskedelmi stratégiáját vagy azt, hogy a védjegyhasználatot kereskedelmi mértékben kellene vizsgálni (p. 415).

E kérdésnél szerepel a Leno Marken-ügyben hozott előzetes döntés (C-199/11) is, amely szerint a közösségi (uniós) védjegy használatának megállapításához általában nem elegendő az egyetlen országban történő használat igazolása (p. 418).

A védjegyhasználat nem mindig fedi le a lajstromba bejegyzett valamennyi árut vagy szolgáltatást. Ilyen esetben *részleges védjegyhasználatról* van szó – mondja az EU Törvényszéke (T-47/12) – és a használatot arra az árukategóriára kell megállapítani, amelybe a ténylegesen használt áruk tartoznak (p. 436).

A *védjegy jog kimerülésének megállapításához* az EU Törvényszéke szerint (T-133/09) négy feltétel fennforgása szükséges. Először: a későbbi védjegynek (amelynek jogosultja a jogkimerülésre hivatkozik) lajstromozottnak kell lennie, másodszer a bejegyeztetésnek jóhiszeműen kellett történnie, harmadszor: ezt a védjegyet használni kell, negyedszer: a korábbi védjegy jogosultjának tudomással kell bírnia arról, hogy a későbbi védjegyet a bejegyzést követően használták (p. 439).

A kiadványban referált ítéletek döntő többsége eseti, és nem előzetes döntés. Ezek tehát nem kötik a nemzeti hivatalokat vagy bíróságokat. Mégis nagyon sok olyan van közöttük, amelyik meggyőző erejénél fogva igényt tarthat arra, hogy a nemzeti hivatalok és bíróságok az azokban foglalt érvelést magukévá tegyék. Örvendetes, hogy a magyar gyakorlatban erre nem egy példa van mind az SZTNH, mind a bíróságok határozataiban.

Ettől függetlenül azonban a Tájékoztató... a jogi képviselők számára is hasznos munkaeszközt jelent, nemcsak a jogi prognózis felállításához, de az érvek és ellenérvek gazdag tárháza is. Ezenfelül talán még impulzust is adhat a francia nyelv (legalább passzív) elsajátításához.

Dr. Vida Sándor

Joshua Wolf Shenk: Kreatív párosok. Hogyan inspirálnak kapcsolataink? HVG Könyvek, 2016; ISBN978-963-304-349-3

„A kreativitás akkor jön létre, amikor az álmodozó találkozik a cselekvővel.”
 „Az elképzelés, hogy két ember egyetlen egyensúlyi rendszert alkot, egzotikusnak tűnhet, pedig valójában mi, emberek többnyire tényleg valahogy így működünk.”
 „A hosszú távú kapcsolatok mindig paradox helyzetben vannak, mert az emberi természet sajátja, hogy egyszerre vágyunk biztonságra és újdonságra. Fesztelen, meghitt viszonyt akarunk, ugyanakkor kihívásokra és izgalomra vágyunk. Valahogy mindkét igényt ki kell elégíteni.”

(Minden idézet, ha másként nem jelöljük, a könyvből.)

Az interneten nem túl elmélyült kereséssel található információk arra a következtetésre vezetnek, hogy Shenket komoly intellektuális témákat kutató, jó középkeletű esszé- és könyvírónak ismerik el. Ugyaninnen: több egyetemen is tanított kreatív írást, főként non-fiction műfajban, aktív szerepet tölt be több médiumban és szervezetben a kreativitáshoz, a kapcsolatok természetéhez és a mentális egészséghez kapcsolódó területeken, és mindezért kitüntetések is kapott. Erről a könyvről a New York Times Sunday Book Review a 2014. aug. 22-i számban egyebek közt a következőket írja: „Olyan alapos, hogy egy kreatív párokkal foglalkozó tantárgy tankönyve is lehet. Előadasmódját az érzékeny elemzései különböztetik meg a hasonló tárgyú művektől.”

Itt a téma széles panorámáját tárja elénk: mondandója kifejtését sok alkotó példájával gazdagítja, szakmailag pedig az adott témához tartozó kutatások megállapításaival, sok hivatkozással és a kutatóktól vett idézetekkel támasztja alá. Példái jelentős hányadában a közelmúlt és a ma előadóművészei szerepelnek – köztük sokunknak ismeretlen nevek és különös irányzatok is.

Csupán csekély panasz illetheti a könyvet. Ilyen gazdag kifejtésnél, a kutatási eredmények és a kutatók, s úgyszintén a példáként szolgáló alkotók ilyen bőséges felsorakoztatásánál a név- és tárgymutató lehetne számottevően bővebb is – ez persze egyértelműen az eredeti kiadónak róható fel. Néha pedig kissé küzdeni kell az állítások megértéséért, talán a szerző, talán a fordítás hibájából.

„Az alkotás alapegysége: a pár.” Az alkotás az egyik legkülönlegesebb, sőt talán a legkülönlegesebb emberi tevékenység. Olyat igyekszik létrehozni, ami addig nem létezett, s mint ilyen, mindig ugrás a sötétbe. A műszaki alkotásoknak megvan az az óriási előnyük, hogy többé-kevésbé objektív módon vizsgálhatók, gyakran mérhető, mit sikerült létrehozni, miben és mennyire eredményes az alkotó. Más területeken viszont – markáns példák a művészetek vagy épp a közéleti politizálás – lényegében a fogadtatás minősíti az alkotást, az elismerés emeli fel, annak hiánya taszítja a semmibe. Ezek a területeken az alkotó, bármily szilár-

dan hisz is a maga igazában, alkotása értékében, biztos megerősítést csak másoktól kaphat. Többnyire lehetetlen valamit létrehozni, majd hátralepve úgy vizsgálni, mintha semmi közünk sem lenne az addigiakhoz, s teljesen közömbös lenne a számunkra, hogy az valójában minek is bizonyul. Az alkotómunka elkötelez a létrehozott mű mellett, s ezt a köteleket aligha lehet teljesen lerázni – tudatosan talán még többé-kevésbé megtehető, vagy legalábbis ezzel hízelgünk magunknak, ám mélyebben akkor is hat az így óhatatlanul is keletkezett elfogultság az ítéletalkotásunkra. Idetartozik az is, hogy a munka folyamán az alkotónak kialakulnak a választott megoldásra vezető, azok mellett szóló meggyőződései, s ez bizonyos csőlátást teremt. Jó példa erre a találmány. A feltalálók gyakran valamilyen konkrét előrelépés érdekében dolgozzák ki az új megoldást, és nem látják át teljes körűen, talán nem is mindig vizsgálják, milyen más területeken lehetne az jól felhasználható – ezt a külső, természetesen hozzáértő szemlélő olykor jobban felismeri. Megkockáztatható tehát: a műzsa mindig igen jó segítője az alkotónak, ám még nála is fontosabb, és többnyire nehezen nélkülözhető az értő és konstruktív kritikus szerepét betöltő partner. Innen nézve is minden bizonnyal valóban az alkotás egyik alaptörvényét fogalmazza meg Shenk, mondván, hogy „Az alkotás alapegysége: a pár”, ahol a „pár” két, az alkotáson valamilyen módon összedolgozó embert jelent.

Az alkotónak és a kritikus szerepét játszó „párjának” a szerepe roppant kényes. A kritika többnyire fáj: az állítás, hogy az alkotásunk nem maradéktalanul a tökély teteje, s hogy alkotóként nem vagyunk mindig abszolút tévedhetetlenek. Az alkotónak azonban tudnia kell, hogy jobb – s különösképp a ráfordítások tekintetében sokkal költségghatékonyabb – ezt a párjától megtudni, mint a műve kudarcából vagy akárcsak annak a vártnál rosszabb teljesítményéből. A kritikus dolga ugyanakkor kettős: kíméletlenül feltárni minden gyengeséget, amelyből baj lehet, ugyanakkor kizárni az olyan kritikát, hogy ő ezt másként tenné – ha az alkalmazott megoldás nem gyengíti a művet.

Következzék most, a szokott módon, néhány karakteres idézet a könyvből.

„Az egymástól leginkább különböző emberek rendelkeznek a legnagyobb kreatív potenciállal – állítja Diana McLain Smith pszichológus és vezetési tanácsadó. – A kérdés, hogy sikerül-e a különbséget a kreativitás szolgálatába állítaniuk, ahelyett, hogy kioltanak egymást. Ez a fajta kettősség a párok alapjellemezője.” / „A partnerek közötti különbség egyik következménye azonban épp az, hogy sohasem ismerhetik meg egymást teljesen.” / „Amikor két kreatív ember megteremti a saját valóságát, az erősen emlékeztet a pszichiáterek által folie à deux-nek, közös örületnek nevezett zavarra.” (Ennél az állításnál meghatározó jelentőségű, hogyan értelmezzük az örületet. Ha merész álomként vagy épp alkotó rombolásként, akkor megáll.) / „A kreatív kapcsolatok megértéséhez két ember közös karakterét kell megragadnunk: azt, hogy az egymástól eltérő tulajdonságok miként lépnek dinamikus kapcsolatba egymással. A jellegzetesen egyedi, ugyanakkor tekervényesen összefonódó szerepeken keresztül érthető meg leginkább, mit csinálnak a párok, és kik is ők valójában.” / „Különös, hogy míg a közönség

figyelme természetszerűleg a sztárra irányul, magában a kapcsolatban gyakran meghatározóbb a kevésbé közismert fél. ... Bár Charlie Munger kevesebb figyelmet kap, ritkábban kezdeményez, és a közös vállalkozásban is kisebb részesedése van, mint Warren Buffettnek, a szerepéről sokat elárul Buffett a Berkshire Hathaway egyik éves gyűlésén tett megjegyzése: 'Charlie beszél. Én csak a számot mozgatom.' (Részletesen lesz róluk is szó kreatív párosként.) / „Az 'örültek' csak akkor változtatják meg a világot, ha egy kifejezetten józan gondolkodású, tökéletesen épelméjű társra találnak.” (A könyv szól arról is, hogy a kreatív párosoknál ez jócskán bonyolultabb: olykor a partnerek cserélgetik egymást közt az alkotó „örült” és a kiegyensúlyozó „épelméjű” szerepét.) / „Picasso legendás alkotói zsenijéről szólva nem árt megjegyezni, hogy féktelen energiái kamatoztatásához valakinek állandóan óvnia és istápolnia kellett.” (Shenk itt egy korábbi élettárs nem kevésbé pikírt beszámolójából idéz.)

Kezdjünk kissé elmélyedni a mondandóban!

A Bevezetőből – „A magányos zseni mítosza évszázadok óta úgy tornyosul fölénk, mint valami hatalmas szobor. Az elképzelés, mely szerint az új, szépséges, világmegváltó gondolatok nagy elmék sajátjai, annyira elterjedt, hogy már eszünkbe sem jut megkérdőjelezni. Úgy tekintünk a modern gondolkodás nagy műveire, mintha a természethez tartoznának, akár az öreg fák. Megbocsátható tévedés, mert *az alkotókészség fölöttébb megfoghatatlan*. Hogyan bukkan elő a világegyetem összes hangjából, abból a rengeteg szótagból és ezerféle ritmusból egyetlen nagyszerű dal? Hogyan születik meg egy jó ötlet, hogyan lesz a káoszból megvilágosodás? A ma uralkodó nézet értelmében a kreativitás az egyes emberek sajátja, így leginkább akkor kerülünk közel hozzá, ha elmeséljük a ritka zsenik történeteit: a Sixtus-kápolna mennyezetfreskójának festőjét, a Hamlet íróját, a villanykörte vagy az iPod feltalálóját. Ez a modell lényegében Thomas Carlyle 1840-es években tett kijelentését tükrözi: 'A történelem megszámlálhatatlan életrajzok összessége.'

A magányos zseni megközelítés legközismertebb alternatívája a hálózatoknak tulajdonítja a kreativitás megjelenését. Herbert Spencer például ellene veti Carlyle-nak, hogy 'számtalan bonyolult tényező egymásra következése szükséges ahhoz, hogy valakiből nagy ember váljék.' Mielőtt bárki újraformálhatná a társadalmat – írja Spencer –, a társadalomnak kell megformálnia őt. Ennek az elképzelésnek nem az ég (vagy a tudattalan) által megihletett magányos hős áll a középpontjában, hanem az újítás hosszadalmas és sokrétű folyamata. A dicső egyénnél fontosabbnak tartja a nagyszerű kultúrát, mint például a 16. századi Firenzét, a felvilágosodás korabeli londoni kávéházakat vagy a Pixar kampuszát. (A történelmi igazság kedvéért: az ilyesfajta kampuszt elsőként valószínűleg a Google hozta létre – Osman P.)

A kreativitás elsőként említett modelljével az a baj, hogy a fantázia szülte. Olyan mítosz, amely a kiemelkedő teljesítményt egy még mélyebben rögzült hiedelemre alapozza: azt feltételezi, hogy az én önmagában, a környezetétől függetlenül létezik, és a társadalmi tapasztalatok csupán másodrendűek számára. *Az alkotókészségre vonatkozó nézeteinket nem azért alapozzuk a magányos zseni elképzelésre, mert igaz – hiszen valójában figyelmen kívül*

hagyja vagy elbagatellizálja az alkotás társadalmi sajátosságait –, hanem mert jó történetek kerekíthetők belőle.

A hálózatmodellel kapcsolatban a probléma épp az ellenkezője. Alapvetően helyénvaló, de annyira bonyolult, hogy szinte képtelenség történeté formálni. *Míg a magányos zseni modellje felemelő, ugyanakkor a végletekig leegyszerűsített, a hálózatmodell kellően kidolgozott, de a mindennapi életben már-már alkalmazhatatlan.* Érvelhetnénk azzal – kérlelhetetlen és meggyőző érv –, hogy ami új és jó, az mindig igencsak összetett folyamatok eredménye. De hogyan kezeljük ezt az összetettséget a gyakorlatban? Mitévők legyünk, ha nemcsak Oxfordban vagy TED-konferenciákon akarunk beszélni róla, hanem a konyhában és a kocsmában is? [TED (Technology, Entertainment, Design – technológia, szórakoztatás, dizájn): széles körben elérhető, nemzetközi előadás-sorozat – a fordító megjegyzése.] *Szerencsére akad egy megbízható és a gyakorlatban is használható megközelítés, amelynek segítségével megérthetjük a kreativitás társadalmi vonatkozásait: az alkotótársak vizsgálata.”*

Shenk megközelítése – „Írtam egy listát az alkotópárokról, akikről többet szerettem volna megtudni: John Lennon és Paul McCartney a Beatlesből; Steve Jobs és Steve Wozniak, az Apple Computer alapítói; Marie és Paul Curie, a radioaktivitás felfedezői és más, hasonlóan figyelemre méltó párosok szerepeltek rajta. Arra gondoltam, ha sikerül megértenem ezeket a kapcsolatokat, rájöhettek, valójában hogyan tartják egymást a felszínen az emberek. Magam elé képzeltem a párokat, egyiket a másik után, majd a köztük lévő elektromos mezőt, és arra készültem, hogy ennek a mezőnek a természetrajzát fogom feltárni.

Vincent van Gogh és öccse, Theo története azonban némiképp átformálta elképzeléseimet. Hogy miért? Tudtam, hogy Vincent levelezett Theóval, és már korábban is olvastam, hogy Theo segítette Vincentet. Kutatásaim során azonban kiderült, hogy ennél jóval többről volt szó. Theo valójában egy igazi alkotópáros rejtőzködő tagja volt. Idővel olyan sok, hozzá hasonlóan rejtőzködő partnerre bukkantam – ebben a könyvben is feltűnik néhány –, hogy lassan kezdtem úgy érezni: *ez a felállás a szabály, nem pedig a kivétel. A duó egyik tagja viseli a rivaldafényben úszó magányos zseni szerepét, míg a másik a történelem homályába vész.”*

A „láthatatlan partner” – „A kreatív kapcsolatok természetét firtató eredeti kérdésem mellett egyre inkább előtérbe került egy másik is: miért van az, hogy ezek a kapcsolatok gyakran homályban maradnak, és nem kapnak elég figyelmet?” Ezzel a szerzőnk az alkotópárok egy jóval kevésbé ismert változatát vezeti fel: azt, amelyiknél egyikük homályban marad, sőt, látszólag messze alárendelt szerepet játszik. Példaként a profi golfjátékost és a segítőjét – a *caddie*-t – hozza fel, elmagyarázva, milyen nagy hozzáértéssel segíti az utóbbi a versenyzőt, s mekkora része van annak eredményeiben. „A láthatatlan partner jelensége nem csupán egyes kapcsolatokra korlátozódik; sokkal inkább a kapcsolatok egy fajtájára jellemző. *A legtöbb szakmának megvannak a maga – elengedhetetlenül fontos, ugyanakkor a nagyközönség számára többnyire ismeretlen – ‘caddie’-jei.* A bennfentesek nagyon nagyra tartják őket, de

ritkán kerülnek az általános figyelem középpontjába.” Számos további példa után jön az éles kritika: „Zseniközpontú társadalmunkban az egymásrautaltság nehezen emészthető fogalom. Az egyes korszakokat elsősorban nem az fémjelzi, hogy milyen elképzelések állnak a társadalom érdeklődésének előterében, hanem hogy mely elképzelések azok, amelyeket mindenki készpénznek vesz’ – írja Lawrence Lessing. Egyértelműen készpénznek vesszük, hogy a kreatív alkotás alapegysége az egyén.” Shenk cáfolata gyorsan, nyersen következik: „A baseballjátékosok eredményességi statisztikájuk alapján felállított rangsora, a Fast Company magazin ’legkreatívabb üzletemberek’ listája vagy a MacArthur-ösztöndíj (más néven ’zsenidíj’) mind-mind ahhoz az elképzeléshez nyúlnak vissza, hogy a kreativitás – és most képzeljük el, hogy megveregetem a vállamat – innen ered. Úgy beszélünk a Legfelsőbb Bíróság bírójának állásfoglalásáról, mintha egymaga jutott volna az adott következtetésre, és állítjuk, hogy a legendás Michelangelo egyedül festette ki a Sixtus-kápolnát. Pedig valójában a bírák ugyanúgy dolgoznak, mint Michelangelo: kollégák és tanítványok tömkelegétől körülvéve.” És izgalmas következtetése: „*Napjaink nagy hírességei közül jó néhányat akkor értünk meg igazán, ha nem önálló alkotóként, hanem márkaként: közösen létrehozott életművek képviselőiként gondolunk rájuk.*”

A független ember mítosza – „Egyáltalán, honnan ered a magányos zseni mítosza? Az egészen rövid válasz, hogy a felvilágosodás idején bukkant fel, a romantika korában vált népszerűvé és a mai Egyesült Államokban érte el végső formáját. A zseni mítosza a kezdet kezdetétől egybefonódott azzal a nézettel, amely az emberi természetet a mindentől függetlenül létező énből eredezteti. Mindannak, amit fejlődésünkről, működésünkről, sőt önmagunkról hiszünk, jelentős hányada annak a téves elképzelésnek az árnyékában született, hogy az ember önálló, különálló, független.” Megkockáztatjuk: az embert eleve olyanná nevelték az egymást követő társadalmakban, hogy igényelje a „bálványokat”, akikre felnézhet. Ilyen volt a dicsőséges császár, király, hadvezér, főpap, majd a felvilágosodás – feltehetően hatalomtechnikai megfontolásból is – melléjük/helyükre állította, kezdetben szűk, ám bővülő társadalmi rétegek számára, a zsenit, ami azután a romantika pátoszána is kiválóan megfelelt. Shenk erről így beszél:

Az alakuló új felfogás – „A tudomány és a kreativitás vizsgálatának napjainkban kibontakozó iskolái egy újfajta értelmezés alapjait fektetik le. A 17. és a 18. század magányos zseni mítoszáat életre hívó, korszakalkotó változásainak háttérében jelentős politikai, gazdasági és kulturális átalakulás állt (a nemzetállam és a piacgazdaság kialakulása, a vallás mindennapokban betöltött szerepének változása). A mai, hasonlóan nagy horderejű változások közepe (az internet létrejötte és annak messzire nyúló következményei, a globális gazdaság, a tudományos eredmények a gyermekkori fejlődéstől kezdve az egészen összetett rendszerekig minden területen) a korábbi korszak alapvető elképzelései végre megkérdőjeleződnek.” A további fejtegetés egyaránt támaszkodik a modern társadalomkutatás eredményeire, így

pl. a hálózatok szerepének feltárására, amelyekben „a számos észrevétlen kölcsönhatás óhatatlanul összekapcsolja és újrarendezi a források legértékesebbikét: az információt”, és arra, amit Shenk így indít: „Amikor kiderül, hogy Tiger Woods, Vincent van Gogh vagy Thomas Wolfe alkotói magánya illúzió, egyszeriben késztetést érzünk, hogy megpróbáljuk a történetet a maga teljességében feltárni, szemügyre véve az egyén közvetlen környezetét és az őt befolyásoló közeli és távolabbi tényezőket. Törekvéseink pedig hamar elvezetnek a Percy Bysshe Shelley által megfogalmazott elképzeléshez: 'Akárkinek elméjét, ... a természet és művészet minden tárgya megváltoztatja, és minden szó és minden sugallat, amit valaha is hatni engedett a tudatára.'” A gondolatmenet további része pedig elvezet a könyv fentebb már idézett alaptételéig: „Az alkotás alapegysége: a pár.”

„*Miért van ez így?* Részben talán mert tényleg 'úgy vagyunk összerakva', hogy nyíltabban és mélyebben tudunk kapcsolódni egyetlen személyhez, mint bármely csoporthoz, köszönhetően annak, hogy a lelki fejlődésünk szempontjából legfontosabb kapcsolatunk – a gondviselőnkhez fűződő – is kétszemélyes volt.

A pár ráadásul a legképlékenyebb és legrugalmasabb szerveződési forma. Két ember tetzés szerint, menet közben alakíthatja ki a maga szabályait. Ha csak egyetlen emberrel bővül is a társaság, a felállás stabilabbá válik, de ez a stabilitás – a szerepek és a pozíciók megszilárdulása miatt – veszélyezteti a kreativitást. A három láb arra való, hogy egy helyben megálljon az asztal. Két lábon viszont lehet sétálni, futni (esetleg ugrani vagy elesni). *Egy kétszemélyes kapcsolatban szinte önmagától alakul ki az elköteleződés, sőt az izzás.* Egy nagyobb csoportban előfordulhat, hogy valaki meghúzza magát vagy csak ímmel-ámmal vesz részt a dolgokban. *Kétszemélyes kapcsolatban nem lehet elbújni.* 'A páros meghatározó jellemzője, hogy mindkét félnek fel kell mutatnia valamiféle teljesítményt – írja Georg Simmel –, és ha az egyik elbukik, a másik magára marad – nincs meg az az egyének felett álló erő, ami már egy háromszemélyes kapcsolatban is kiemelkedően fontos szerepet játszik.' Ez adja meg a párok kapcsolatának savát-borsát, mondja Simmel. 'Maga a tény, hogy mindkét fél csak a másikra számíthat ... szentté teszi a kapcsolatot.'

Ezt értem tehát az alatt, hogy az alkotás alapegysége a pár. Természetesen nem ez az egyetlen fontos egység. ... Mégis, legyen szó három vagy háromszáz emberről, a köztük lévő kétszemélyes kapcsolatok meghatározó szerepet játszanak a csoport egészének szempontjából.”

Erről szól a könyv: „A párok nemcsak alkotnak, de lehetőséget biztosítanak a kreativitás modellezésére is.” Ezt a kijelentést egy kis fraktáleméleti hivatkozás is támogatja, azzal, hogy „Mindez igaz a párokra is.” A könyvről pedig:

„A cél egyfelől a kreatív kettősök természetének, másfelől az alkotófolyamat kétszemélyes természetének feltárása. Magára a folyamatra úgy tekinthetünk, mint két szereplő közötti

kölcsönhatások sorozatára, legyen a két szereplő két személy, emberek két csoportja vagy akár – mint látni fogjuk – egyetlen ember és a saját belső hangja.

A könyv ugyanazt az utat járja be, mint maguk a párok. Több száz alkotópáros vizsgálata során arra a következtetésre jutottam, hogy a kapcsolatok hat stádiumon mennek keresztül:

- I. *Találkozás.* Már a későbbi párok első találkozásakor egyértelműen látszanak a kémiai vagy elektromosságot előidéző feltételek és jellemzők: a meglepő hasonlóságok és a mehökkentő különbségek. (Az *elektromosság* a kifejtés egyik fontos fogalma. Itteni jelentése: 'Az elektromosság szerencsés metaforája annak az élménynek, amikor a felek kölcsönösen meglátják egymásban a lehetőséget, mert egymástól nagyban eltérő érzelmi állapotok kifejezésére alkalmas. Időnként olyan természetesnek és egyszerűnek tűnik, mint amikor bedugunk egy csatlakozót a konnektorba.' Az már csak rossz májű megjegyzés, hogy Shenk a következő mondatokban a mágnesességgel, majd valami egészen mással keveri: '»Minden egyes sejtem úgy állt csatarendbe, mint a fémreszelék: mind az ő irányába mutatott«' – írja író társával és hamarosan partnerével, Kelley Eskridgedzsel való megismerkedéséről Nicola Griffith. Marina Abramović és Ulay találkozásáról Marina így számolt be: »Felmentünk hozzá és tíz napig ki sem keltünk az ágyból.«' – Osman P.)
- II. *Összefonódás.* Idővel a két különálló személy már nem csupán érdeklődik és lelkesedik a másik iránt: valóban egy párrá válnak, amikor készek feladni valamit az egyéniségükből, hogy létrehozzák azt, amit a pszichológusok közös identitásnak neveznek.
- III. *Dialektika.* Az alkotómunka központi eleme, hogy a pár tagjainak szerepei élesen elkülönülnek, ugyanakkor szorosan illeszkednek egymáshoz: olyan ősi mintázatoknak megfelelő szerepeket vesznek fel, amelyek világosan mutatják, mennyire fontos a ketősség a kreatív folyamatban.
- IV. *Távolság.* Ahhoz, hogy hosszú távon is jól működjön a kapcsolat, nem elég közel lenni egymáshoz. Fontos, hogy a párok megtalálják az egymástól való optimális távolságot, hogy kellő tér álljon rendelkezésükre az önálló tapasztalatszerzéshez és gondolkodáshoz, ami nélkül nem tudnának frissességet csempészni a kapcsolatba.
- V. *Vég nélküli játék.* Tevékenységük csúcán a párok munkája az együttműködés és a verseny jegyében zajlik. Az adok-kapok során felszínre kerülnek a hatalmi kérdések és a lehetséges konfliktusforrások.
- VI. *A kapcsolat felbomlása.* A kapcsolatok végét vizsgálva azt látjuk, hogy a párokat ugyanazok az erők választják külön, amelyek összehozták őket. Nem a szikra, hanem az egyensúly vész el, gyakran azért, mert a környezetükben történik alapvető változás. Ha figyelembe vesszük azonban, hogy a párok tagjai közötti kapocs mind lelki, mind fizikai értelemben továbbra is megmarad, azt mondhatjuk, hogy az alkotópárok kapcsolata valójában soha nem ér véget."

Idekívánkozik három megjegyzés. Ha nincs is jogunk kétségbe vonni a szerző kutatásra alapozott megállapítását az első találkozás jelentőségéről, vannak olyan emberek is, akik

csak lassabban, fokozatosabban mutatják meg magukat – reájuk talán e tétel nem annyira áll. E hat stádium igencsak jól illik a vonzalmon alapuló személyes kapcsolatok alakulására is – azzal, hogy az utóbbiaknál a felbomlás nem feltétlenül következik be. Ez minden bizonnyal erősíti Shenk megállapítását, mert a párhuzamosság feltehetően közös gyökérre, az emberi psziché legbensőbb sajátosságaira, az ő szavával „ősi mintázatra” utal. Alighanem a felbomlás oka a szikra kihunyása, a felek kiegészése is lehet.

„Néhány rövid megjegyzés a munkafolyamatról. Először is, a könyvben található majd’ minden szereplő vagy közismert, vagy valamilyen közismert projekten dolgozik, jóllehet igen sok időt töltöttem olyan párok vizsgálatával is, akiknek a neve a többség számára semmit sem mond. Ahhoz, hogy megértsem a párok alapvető dinamikáját, nagy merítést kellett végeznem. Ugyanakkor úgy éreztem, hogy ezt a dinamikát akkor tudom valós példákon keresztül a legszemléletesebben bemutatni, ha közismert párok történeteit választom.

Az imént említett eljárás hozadéka, hogy a könyvben feltárt adatok jelentős része nyilvános iratokból származik. Amennyire csak lehet, igyekeztem a főszereplők, illetve krónikásaik beszámolóira hagyatkozni.

Mindennek ellenére, ez egy összegző munka, amelynek alapjául továbbra is a kiinduláskor feltett kérdés iránti kíváncsiságom szolgál: Mi ez a valami, amit kémianak hívunk? És mit tanít nekünk az alkotás folyamatáról?”

Általános érvényű tanulság „Amikor elkezdtem írni a könyvet, arra voltam kíváncsi, vajon szolgál-e bármiféle általános érvényű – a hangstúdióban, a laboratóriumban, a tanácsteremben és a sportpályán egyaránt használható – tanulsággal a nagy formátumú párok alapos és széles körű vizsgálata. Úgy tűnik, igen. A kreatív párok történetében vannak közös elemek: hasonló utakat járnak be, és hasonló mozzanatok indítják be alkotókészségüket.”

A könyv a továbbiakban a kapcsolatok alakulásának fenti hat stádiumához rendelt hat részbe sorolt fejezetekkel vezet végig a mondandóján. E hat rész igen kifejező címei és alcímei:

- „Charlie Mungerre emlékeztetsz” (ő a mai pénzügyi világ legendás párosának egyik tagja, „párja” pedig minden idők egyik legsikeresebb tőzsdei befektetője, Warren Buffett) – Közvetítők és mágneses terek.
- Egyiptéjű ikrek a világ két végéből – A homofília és a heterofília konvergenciája (Csak semmi félreértés – az előbbi nem betegség, és nem is sajátos irányultság.);
- „Mint két fiatal medvebocs” – Az elektromosság élményének változatossága;
- Jelenlét → Bizalom → Feltétlen bizalom – Az összefonódás fázisai;
- A hit fordulata – Az utolsó fázis (Ime az alkotás „mennyországa”: „A kötődés létrejöttének utolsó lépése – a jelenlét, a bizalom, majd az erre épülő feltétlen bizalom kialakulása után –, amikor a feltétlen bizalom hitté nemesül”.);
- „Mindenki húzzon a sunyiba!” – A „mi” pszichológiája;

- „Nincs oly hatalom sem mennyben, sem pokolban, sem földön” – alkotói házasság;
- Rivaldafényben (árnyékban) – A sztár és a rendező;
- A vicces és az összeszedett – A folyadék és a tartály;
- Ihlet és verejték – Az álmodozó és a cselekvő;
- Egyszer te, egyszer én – Generátorok és rezonátorok;
- „Minden fordítva van” – A dialektika pszichológiája (A dialektika itt a kapcsolatok természetére és működésére értendő.);
- A másik énünk – Kreatív gondolkodás és párbeszéd („A másik énünk” itt az a sajátos társbélő a fejünkben, amelynek tevékenységéről gyakran nem is tudunk, és sokszor úgy szól bele alkotó gondolkodásunkba, döntéseinkbe, hogy erre rá sem döbbenünk.);
- Alkotó szerzetesek és sziámi ikrek – A távolság végletei;
- „Valahogy mégis mindig sikerült meglepnünk egymást” – A távolság változatossága (Daniel Kahneman és Amos Tversky, kiemelkedő közgazdászok „elválaszthatatlanok voltak”. „Órákat töltöttek úgy is, hogy nem beszéltek. Egymás veséjébe láttak – állította Kahneman –, de ’valahogy mégis mindig sikerült meglepnünk egymást’.”);
- „Vágyakozás valami után, ami nincsen” – A távolság erotikája;
- Legkedvesebb ellenségem – Alkotói kudarcok (az egymással vetélkedő nagy egyéniségek különleges kapcsolata: ha nem győzhetek rendre felette, minek az egész?);
- Luke Skywalker és Han Solo – Alkotópárok versengő együttműködése (Variáció az előző témára: „Henri Matisse és Pablo Picasso közel ötven éven át ösztönözték egymást, merítették egymásból és próbálták felülmúlni egymást”. És Shenk itt megfogalmazza az alkotómunka egy különleges jellemzőjét: „a végtelen játék”. Elmondja azt is, hogyan alkotta meg Picasso – kettejük versengése részeként – Matisse Kék aktjára válaszul az Avignoni kisasszonyokat. Az utóbbi jól rávilágít az alkotás viszonylagosságára is: ezt a képet nagyra becsülni, alkotásnak elfogadni a fogalom pozitív jelentésében, ehhez valószínűleg következetesen kitanult ízlés kell.);
- „Mindenki szeretne fölülkerekedni” – Tiszta és képlékeny hatalmi helyzetek (Az alkotópárok működésének egyik különösen izgalmas területe a köztük lévő hatalmi viszonyok alakulása: „Ha a dolgok mélyére nézünk, többnyire azt tapasztaljuk, hogy az egyik fél viszi a prímet. Az egyiknek van nagyobb szüksége a másikra. Valamelyikük könnyebben lépne ki a kapcsolatból.”);
- „Imádok Orvval vitázni” – Konfliktusok („Ha tiszta hatalmi helyzetet teremtünk, azzal megelőzhetjük a konfliktusokat, viszont elfojtjuk a kreativitást. Ebből következik, hogy az egyértelmű hatalmi helyzet önmagában nem célravezető; szükség van valamennyi képlékenységre, rugalmasságra is. Tehát a konfliktus a kapcsolat szerves része. Ez a rossz hír. A jó hír az, hogy a konfliktus nem feltétlenül rossz.” Valójában konfliktusoktól teljesen mentes állapot csak egyfajta van – úgy hívják, halál.);
- Variációk irányítókra és alávetettekre – A Hitchcock-paradoxon (Hogyan legyen valaki narcisztikus zsarnok, ha nincs kin zsarnokoskodnia? Hogyan legyen lángelkű alkotó,

ha nincs, akivel a vízióját megvalósíttassa? Egymagában talán csak egy érdekes figura marad a diliházban.);

- „Miért nem jó a McCartney–Lennon?” – Hatalmi tánc;
- „Figyelj, ez így már nem normális...” – Botladozások;
- A siker paradoxonja – Ékek („Sikeres párok közé leggyakrabban talán maga a siker ver éket.”);
- Sikertelen helyreállítás – Miért vált külön Lennon és McCartney?;
- Vég nélküli történetek – Szakított-e valaha Lennon és McCartney?;
- Zárszó: Barton Fink a Standard szállóban (egy kis autovizitáció az olvasó további épülésére).

Vegyünk ide még valamicskét a könyvből!

Nagyszerű párosok kialakulása – a *Találkozás* c. részből: „Előfordul, hogy találkozunk valakivel, akiről úgy érezzük, megváltoztathatja az életünket. Mintha ennek az égi tüneménynek a jelenlétében új pályára állnánk, lábunk alatt a talaj trambulinná válik: úgy tűnik, ezzel a személlyel szebb és jobb, csodásabb és valódibb dolgokat tudunk létrehozni, mint nélküle, valaha. Hogyan történik mindez? Milyen körülmények, milyen vérmérséklet kell egy kreatív kapcsolat kibontakozásához? Hol és hogyan kezdődik? Milyen típusú emberek között jön létre jó eséllyel ilyen kötelék?” Igazából ez a romantikus történetek egyik alapkérdése, a romantikus regények fénykorától a mai „cuki” filmekig. A lényeg számunkra a magyarázatban van:

„Miközben a választ keresve különböző párok találkozásait vizsgáljuk, szembesülünk is az első olyan motívummal, amely mindvégig elkísér majd minket: a kreatív kapcsolat középpontjában az ismerős és az ismeretlen szerencsés kombinációja áll. Vizsgálódásaim során arra jutottam, hogy *az ismerős és az ismeretlen kiegészíti egymást, és a kettő összjátéka teszi lehetővé, hogy a párok tagjai ne csak segítsék, de ösztönözzék és fel is rázzák egymást, és ezáltal olyan merész alkotásokat hozzanak létre, amilyenre egyedül egyikük sem lenne képes.* Más szóval: a nagyszerű párosok tagjai nagyon különbözőek, ugyanakkor nagyon hasonlítanak is egymásra. Ez a szélsőségesség egyszerre teremt mélységes összhangot és inspiráló súrlódásokat, ami a kreatív párok sajátja.” Tiszta, világos, logikus. Ha a felek egyformák, nem tudnák sem kiegészíteni egymást, sem ösztönző vitára hívni. A kiindulásnál magasabb értékű szintézis a leghatékonyabban antitézisekből születik. Ha pedig bízunk kettőnk közös intellektuális erejében, merész szintézisekre is merünk vállalkozni.

Közvetítők és mágneses terek – „Háromféle találkozást láttam: vagy közös ismerős mutatta be a feleket egymásnak, vagy egy közös érdeklődésüknek megfelelő helyszínen találkoztak, vagy látszólag véletlenül találtak egymásra, de később kiderült, hogy valójában egy – akkor még ismeretlen – hasonlóság állt a háttérben.” Itt a nyitó példa a fiatal Buffett és Charlie Munger, majd jön Jobs és Steve Wozniak, Pierre Curie és Marie Skłodowska.

„A sorsfordító partnerrel való találkozásnak – valamint a személyes érdekek és a társadalmi kapcsolatok összekapcsolásának – másik alapvető módja, ha felkeresünk egy olyan helyet, amit Michael Farrell mágneses térnek nevez: a közös érdeklődésű, közös álmokat kergető emberek valamiféle gyülekezőhelyét. Az iskolák egyértelműen mágneses terek.” Az így létrejött kimagasló párok közt van: Kahneman és Tversky, Larry Page és Sergey Brin (a „Google-fiúk”), „James Watson, a biológia tudományának huszonhárom éves, ügyeletes amerikai zsenije” és „a doktori disszertációjával küszködő brit fizikus”, Francis Crick (a DNS szerkezetének megfjtői).

„Mágneses térként esemény is működhet.” „2007-ben Mark Zuckerberg, a Facebook vezérigazgatója elment egy karácsonyi buliba, ahol találkozott a Google egyik igazgatójával, Sheryl Sandberggel. Három hónappal később Sandberg elszerződött Zuckerberghez operatív igazgatónak.”

„A városok felnagyított mágneses terek. Lármásak és zsúfoltak, de vonzzák és meg is tartják mindazokat, akik készek kiállni a nyüzsgés okozta megpróbáltatásokat, mert keresnek valamit: egészen pontosan egymást. A városok kreatív kapcsolatokat szülnék – ez az egyik legfontosabb oka a jelenlegi virágzásuknak.”

„A fizikai közelség reneteteget számít a kreatív munkavégzés során.” Könyvekből is tudjuk, milyen tudatosan építettek erre a „Google-fiúk” (David A. Vise & Mark Malseed: A Google Sztori – I. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 2009/5. sz.). És „A Bell Communications Research az 1980-as évek végén egy nagy – mintegy ötszáz alkalmazottat foglalkoztató – ipari kutató- és fejlesztőlaboratórium munkatársait vizsgálta: fizikusokat, mérnököket, számítástechnikai és viselkedéstudományi szakembereket. Az egyazon tudományágban tevékenykedők kétszer akkora eséllyel működtek együtt a velük egy emeleten dolgozó kollégáikkal, mint azokkal, akiktől akár egyetlen emelet elválasztotta őket. A kutatók hatszor akkora valószínűséggel működtek együtt egy másik részleghez tartozó, de hozzájuk közeli íróasztallal rendelkező munkatárssal, mint azzal, aki a saját részlegükhöz tartozott, de másik emeleten dolgozott.” Megkockáztatjuk: mindennek kritikus eleme, hogy ne maradhassanak meg a közös térben olyanok, akik a magatartásukkal erősen zavarják a többiekét.

„A közvetlen kapcsolatok fontosságát talán épp azoknak a cégeknek a gyakorlata igazolja leginkább, amelyek egyébként a virtuális kapcsolatokból élnek. A Yahoo! ragaszkodik hozzá, hogy munkatársai az irodában (ne pedig távmunkában) dolgozzanak. Amikor Patrick Pichette-től, a Google pénzügyi igazgatójától megkérdezték, hogy a cég hány alkalmazottja dolgozik távmunkában, azt felelte: 'A lehető legkevesebb.'”

S a magyarázat egy sokaknak talán meglepő része: „A fizikai közelség a nonverbális kommunikáció jelenléte miatt is fontos. Számos tanulmány igazolta, hogy a testbeszédnek több mint négyszer akkora jelentősége van, mint a szavaknak.” Valóban, minden gyakorlott tárgyaló megerősítheti: ha valamit el akarunk érni, lehetőleg szemtől-szemben kell tárgyalni, mert így érzékelhetjük a legteljesebben a másik nonverbális kommunikációját, s használ-

hatjuk fel a magunkét – már ha tudjuk azt jól kezelni. Ha viszont ki akarunk térni a másik törekvése elől, legyen a telefon!

Egy különösnek tűnő megállapítás a fizikai közelség jelentőségéről: „Egy 2010-es tanulmány 35 ezer olyan biomedicináról szóló tudományos értekezést vizsgált, amelynek legalább az egyik szerzője a Harvard Egyetem munkatársa. Kiderült, hogy az egymás közvetlen közelében dolgozó szerzők tanulmányait lényegesen többször idézték szakmai körökben (ez a kutatás fontosságának mutatója), mint az egymástól távol dolgozó szerzőkét. A tanulmány szerint *a hivatkozások számát nemcsak az befolyásolta negatívan, ha a szerzők különböző egyetemen dolgoztak, de már az is, ha ugyanazon egyetem két külön épületében.*”

A hasonlóság és különbözőség ösztönző ötvöze – „A hasonlóság biztonsága csupán az egyik alkotóeleme a kreatív fejlődésnek. ... A hasonlóságra azért van szükség, hogy legyen mire építenünk, a különbségekre pedig azért, hogy tovább tudjunk lépni. ... Az élet egyes területein jól működhet, ha nem a különbségek, hanem a hasonlóság irányába billen a mérleg nyelve. *Az alkotótevékenységhez azonban távoli területek közti eszmecserére, idegenek találkozására van szükség.*” „Arthur Koestler A teremtés (The Act of Creation) című könyvében bizsziációnak, „két, korábban különálló készség, ismeret vagy vonatkoztatási rendszer hirtelen összekapcsolódásának” nevezi ezt a kapcsolatot és egyensúlyt. Ez szükséges a kreatív áttöréshez; ami mindjárt azt is segít megmagyarázni, miért játszik a találmányok történetében oly gyakran meghatározó szerepet a tudás birtokában lévő, friss szemléletet magával hozó kívülálló – miért szabadúszók, nem pedig a Western Union vagy az IBM címzetes alkalmazottai találták fel a telefont és a személyi számítógépet.

A kívülálló szerepe nem merül ki abban, hogy új termékeket hoznak létre. Thomas Kuhn paradigmaváltásról szóló elmélete szerint gyakran éppen ők azok, akik teljesen új szellemi légkört teremtenek. Az új paradigma megalkotóinak valamennyire otthonosan kell mozogniuk az adott szakterületen, különben nem tudnák elvégezni a munkájukat, és főként nem tudnának oly mértékű befolyást gyakorolni, hogy az változáshoz vezessen. Ugyanakkor *nem lehetnek valódi bennfentesek, mert akkor kénytelenek lennének alkalmazkodni a játékszabályokhoz. A bennfentesek mozgástere igen korlátozott – a tudományos körök többnyire csak névleg értékelik az eredeti vagy tekintélyromboló elképzeléseket.*”

„Az első találkozások visszatérő mozzanata a véget nem érő beszélgetés. „Steve és én csak ültünk a járdán Bill [Fernandez] háza előtt, jó hosszú ideig, és meséltünk egymásnak” – emlékszik vissza Wozniak a Jobsszal való első találkozásra. Amikor Mark Zuckerberg összefutott Sheryl Sandberggel azon a bizonyos karácsonyi összejövetelen, vagy egy órát beszélgettek az ajtóban, majd gyorsan egyeztettek egy privát találkozót. Carl Gustav Jung állítása szerint amikor megismerkedett Sigmund Freuddal, „tizenhárom óra hosszat beszélgettek egyfolytában”.

Valójában mind az ösztönző konfliktus, mind az abbahagyhatatlan beszélgetés háttérben ugyanaz a két tényező áll: a közös keret, amelynek talaján elindulhat a kapcsolat, és elegendő különbség, hogy a helyzet újszerű és váratlan legyen.”

Összefonódás – „Óriási minőségi különbség van – és jellemzően hosszú idő telik el – az első találkozások izgalma és a kiforrott alkotásoknak megágyazó egymásba fonódás között. Nem különösebben ritkaság, hogy két ember találkozik, és érdekesnek találják, akár fel is tüzelik egymást. A kivételes párok viszont nem csupán pillanatokra élik meg az elektromosságot: közösen biztosítják a folyamatos utánpótlást. Idővel kialakul az, amit a pszichológusok közös identitásnak neveznek, és kognitív funkcióik oly mértékben összehangolódnak, hogy azt egyes tudósok már közös elmeként értelmezik.” Itt ismét világos és teljes a párhuzam két ember magánéleti párkapcsolatával, ami ismét arra enged következtetni, hogy mélyebb, ősbibb a pszichés alap, mint a kreatív kapcsolatok viszonylag újkeletű jelensége.

Most viszont egy másfajta kreatív párkapcsolatról kell szólnunk: a szerző és a szerkesztő együttműködéséről. Shenk erről is hoz kitűnő példát a láthatatlan partnerről szóló részben: „Thomas Wolfe zavaros kéziratait a legendás szerkesztő, Maxwell Perkins formálta nagyregevényekké: így született a Nézz vissza, angyal! és Az időről és a folyóról is.” Olvashatjuk, hogy alkotásaik során a köteten végigvonuló Lennon–McCartney páros is rendre cserélgette egymás között e szerepeket, ahogy javították, fejlesztették a másik ötleteit, ezt tette a többször is idézett C. S. Lewis és J. R. R. Tolkien írópáros is, és így dolgoznak az egymást segítő alkotópárok.

A szerző, ha épp biztos a dolgában, olykor rosszul tűri a szerkesztő beavatkozásait, ha viszont a józan eszére hallgat – már ha van olyanja –, akkor tudja, hogy legfeljebb csak korlátozottan lehet önmaga objektív kontrollja, tehát kell a külső segítség, aki felfedi a mű esetleges gyengéit, amelyen ő az alkotómunka során elkerülhetetlenül is kialakuló többkevesebb csórlátással átsiklott. Hasonlóképp, a szerző tudja – csak nehezen tartja be –, hogy a terjedelmi korlát szent, amin szintén a szerkesztőnek kell szigorúan őrködni, konstruktívan kezelve ollóját. Így hát elmorzsolja magában Saint-Just legendás (apokrif) szavait, amelyekkel fellépett a vérpadra: „Rövid leszek!”, és nem feszegeti tovább mondandójával a korlátokat.

Dr. Osman Péter

Boldogkői Zsolt: Hiénák a betegágy körül. Akadémiai Kiadó, 2016; ISBN: 978 963 05 9703 6

Kiváló, igen tanulságos vádirat, rengeteg hasznos tudás felsorakoztatásával, a hatását minden bizonnyal jelentősen növelő, megragadó, szenvedélyes előadással és sodró lendülettel. Szerzője elismert tudós, magasan a hivatalosan elfogadott tudomány hierarchiájában. Molekuláris biológus, az MTA doktora, a Szegedi Tudományegyetem Orvosi Biológiai Intézetének tanszékvezető egyetemi tanára. Rövid szakmai önéletrajza: <http://web.med.u-szeged.hu/mdbio/hun/munkatarsak/CV-k/BZs-CV.html>.

Könyvét a tartalmában szakmailag is kétségkívül kompetens kiadója a következőkkel ajánlja:

„Korunk talán legjellemzőbb sajátága a tudomány nagy ívű szárnyalása. A fizika a négy alapvető erő egyesítésén fáradozik, a biológia az emberi DNS és agy rejtelmét kutatja, az orvostudomány pedig kezdi megérteni a fontosabb betegségek biológiai hátterét, s egyre sikeresebb ezek gyógyításában is. A modern orvostudomány paradigmaváltás előtt áll, a molekuláris biológia technológiai alapvetően új lehetőségekkel kecsegtetnek mind a diagnosztika, a prevenció és a terápia tekintetében.

Az autentikus tudományok mellett azonban él és virul egy párhuzamos árnyékvilág, az áltudományok hatalmas birodalma. Sokan az íriszből olvassák ki a betegségeinket, mások végtelen hígítású oldatokkal, mágneses paplanokkal, lúgosítással, valamint nem létező energiamezők egyensúlyba hozásával gyógyítanak. Másrésztől, táplálkozásguruk bódítják a népet bizonyítatlan tanokon alapuló elképzeléseikkel és termékeikkel. A tudományalapú gyógyítás presztízse soha nem látott mélységek felé zuhan, míg az alternatív gyógyítás népszerűsége egyre emelkedő dinamikát mutat.

Érdekes módon nem az átverésekből profitálók, hanem maguk az átverték védelmezik legvehemensebben a hatástalan terápiákat és az igazolatlan hatású diétákat. A szerző a tőle megszokott közvetlen, kissé csipkelődő, néhol kemény, máskor pedig fanyar humorú stílusában igyekszik feltárni a tényeket, bízva abban, hogy sokan elolvassák és elgondolkodnak az érveken.”

Mi itt, más diszciplínákon felnőtt emberként, aki megtanulta, hogy minden tételnek, állításnak keresse a színét és visszaját, továbbá annak értelmezési tartományát, megpróbáljuk kissé ezt tenni az itt mondottakkal. Kezdjük azonban azzal: nagyon sok vitathatatlan igazság van benne, amelyhez mindenkinek tartania kellene magát. Sok csalódástól és veszteségtől óvhatnak meg a kritikái és figyelmeztetései. Az egyik legsarkosabb, amely a kötet egyik mottója is lehet: *„Igazán veszélyesek a komoly betegségek álgyógymódjai, főként, amit a hagyományos gyógyítás helyett alkalmaznak.”*

Megközelítésünk egyik kiindulása a tény, hogy az ember a mindenség egyik legbonyolultabb rendszere – bonyolultságban talán csak a világegyetem szerkezete és a globális társadalom tesz túl rajta. Vezérlőrendszerünknek csupán egyik része a központi idegrendszer, amelyet nagyjából tízmilliárd neuron alkot, azokat pedig úgy két nagyságrenddel nagyobb

számú összeköttetés fogja össze igen szövevényes hálózattá. Még sokkal bonyolultabbá teszi az egészet, hogy van ezzel részben párhuzamos, részben kölcsönösen összefonódó más, biokémiai anyagokkal működő vezérlőrendszerünk is, és van valamink, ami mindezekkel összekapcsolódik és beleavatkozik a működésükbe, s amivel egyedülállóak vagyunk az élővilágban. Ez dióhéjban úgy összegezzük, hogy a szervezetünk működését erőteljesen képesek befolyásolni a pszichés mechanizmusaink, azokra viszont jelentősen hathatnak a külvilágból érkező információk, e külvilág felé pedig exponenciálisan nő a kitettségünk. Ez a növekedés részben abból származik, hogy exponenciálisan nőnek a hálózatok, amelyekkel akarva-akaratlan érintkezünk, s amelyekből egyre inkább dőlnek ránk a legkülönfélébb információk, részben abból, hogy önkéntelenül, sőt olykor jobb belátásunk ellenére is nő az igényünk eme információs Kánaán élvezetére, kiaknázására, s a félelmünk, hogy ott valami fontosról lemaradunk.

Mindezt a „Nagy Hamlet-sejtés” felvezetésére hoztuk fel, és annak indoklására, hogy érdemes azt szem előtt tartani, midőn a gyógyászat működésének elemzését követjük, hiszen mindennemű gyógyászatnak meg kell küzdenie az emberi szervezet bonyolult voltaival, rendszerszintű működésének ma még sokban nem eléggé ismert részleteivel. A „Nagy Hamlet-sejtés” pedig természetesen: *„Több dolgok vannak földön és egen, Horatio, mintsem, bölcselmeitek álmodni képes”*. A tudomány nagy felfedezései, amelyek új világokat nyitottak meg a szubatomitól a világegyetem objektumaiig és szerkezetéig, s úgyszintén az élet működésében, eddig rendre igazolták, hogy a sejtés alighanem helytálló – Hamlet, ez a világának működését kutató ember, a lényegre tapintott.

Nézzük tehát a könyvet, helyenként kis feleselgetésben annak állításaival!

A helyzetkép részeként megkapó ellentéppárral indít, amelynek második fele igencsak ijesztő (minden kiemelés a recenzió szerzőjétől):

„Korunk legjellemzőbb sajátja a tudomány nagy ívű szárnyalása. A tudásunk több területen akkora léptékű paradigmaváltás küszöbén áll, melyre még nem volt eddig példa a történelem során. A modern fizika az anyagi világ végső miértjeit, köztük magának a létezésnek a problémáját feszegeti. A biológia pedig hatalmas léptekkel közeledik a DNS és az emberi agy működésének átfogó megértése felé. Képesek vagyunk megváltoztatni az örökítőanyagunkat, sőt már mesterséges életet is hoztunk létre, s remélhetőleg hamarosan megfejtjük a tudat misztériumát is. A modern orvostudomány alapvetően új lehetőségekkel kecsegtet mind a diagnosztika, mind a prevenció és a terápia tekintetében. A molekuláris biológia új alapokra helyezi a gyógyítást, a betegségeket számítógépes programok diagnosztizálják majd, az új típusú terápiák pedig személyre szabottá válnak. Úgy tűnik, hogy a fejlődés megállíthatatlan, sőt az üteme egyre gyorsuló. [Ne fesszegessük, mekkorát koppant már korábban a tudomány, midőn elhitte magának, hogy eljutott a végső miértek és az átfogó megértés küszöbére. Ami pedig a tudat misztériumának megfejtését illeti, az csodás cél, ám nagyon úgy néz ki, hogy az ember egyelőre a maga teremtette számítógépek működését sem képes minden belső

részletre, összefüggésre és azok összes kihatására kiterjedően átlátni. És mi lesz akkor, ha az emberi agyat szervesen összekapcsolják az őt támogató, kiegészítő, felturbózó eszközökkel és technológiákkal? Ha a szervezetünk más részeit is bionikával erősítjük? Mi lesz, ha átlépünk abba a világba, amelyet Ray Kurzweil A szingularitás küszöbén c. művében felvázol? (I. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 2013/5. sz.) – Osman P.]

Az autentikus tudományok és a racionalizmus mellett azonban él és virul egy párhuzamos árnyékvilág, babonák, ezotéria, téveszmék, hitszerű gondolkodás és áltudományok formájában. Konspirációs teóriák szövik át az előítéletes gyűlölségek terebélyes szövetét, s hazugságok viselik a hitelesség gúnyját. Ma nem csupán a tudomány és az értelem, hanem egyidejűleg az irracionális korszakában is élünk. Sokan, akik a tudományos és a technológiai forradalom bűvöletében élünk, el sem tudjuk képzelni, hogy e két világ vetélkedésében a tudás marad majd alul a miszticizmussal szemben, pedig ez is egy lehetséges forgatókönyv.”

„A tudománnyal és a modern gyógyítással szemben a közhangulat rendkívül ellenséges. Sajnos, a probléma még ennél is mélyebb gyökerű, maga a racionális és a tényeken alapuló gondolkodás népszerűtlen széles tömegek körében. Az alternatív orvoslás népszerűsége viszont soha nem látott magaslatozokban szárnyal.” A „köz”-ön az istenadta népet értve, érdemes kissé elgondolkodni a miérten, mert ez magyarázattal szolgálhat az itt mondottak második részére. Az említett közhangulatot, legalább is a köz nagy részében, minden bizonytalansággal kettős frusztráció formálja. Az egyik a tudományhoz és annak gyógyászati, egészség-megőrzési képességéhez kötődik. A természetből következően szenzációhajhász média az előrelépésekről, új eredményekről szóló hírekkel felcsigázza az elvárásokat, s így még nagyobb a csalódottság és a harag a tudománnyal szemben, ha az ember nem kapja meg a várakozásai szerint hatékony és gyors gyógyítást, sokszor még az akár a viszonylag banális, ám annál kínzóbb bajára sem. A másik, hogy amikor rászorulunk, magunk vagy nekünk fontos mieink révén a gyógyításra, igen sokan azt olyan minőségben kapják – még ha gyakran a gyógyító által nem befolyásolható tényezők miatt is –, ami ha ellenséges nem is, ám igencsak haragosá tesz. Ezt a frusztrációt, nemritkán haragot, nagyban erősítheti, hogy a gyógyászat már nyíltan is kettészakadt: ami mindenkinek jár (klasszikus mondás: „jár, de nem jut!”), és amihez azok jutnak hozzá, akik képesek megfizetni. E kettős frusztrációnak pedig már egyenes következménye, hogy a jól segítő alternatívaként kínált lehetőségek felé fordulunk, vagy egyszerűen csak az új remény felé, ahol még nem ért csalódás. Erre visz a Hamlet-sejtés is, hiszen hátha csak a „hivatalosak” bölcselme nem fogta meg fel az utóbbiak gyógyítóképességeit.

„A bizonyítatlan módszerek közvetlenül is veszélyeztethetik az egészséget, de leggyakrabban azzal okoznak kárt, ha a betegek ezeket választják a hatásos terápiák helyett. A rossz döntéshez nem feltétlenül szükséges egy gátlástalan sarlatán tevékenysége, elegendő, ha téves hiedelmeknek engedelmessé válunk. Ezek a hiedelmek sajnos szabadon terjedhetnek az interneten és a médián keresztül.” Boldogkői professzor itt korunk egyik különösen veszélyes alaproblémájára mutat rá: a modern teremtvény, a szólásszabadság, a teremtője, az

ember ellen fordul, és így mindenféle kártékony hiedelmek és nézetek szabadon terjedhetnek. Védekezni ez ellen legfeljebb a megtévesztést tiltó jogszabályok segítségével lehetne, ám az ilyesfajta nyílt és burkolt reklámok áradata mutatja, hogy a gyakorlatban valamiért ez aligha működik.

Helyzetkép – különösen elgondolkodtató: „A gyógyításban az orvosok hivatottak a tudomány képviselőire, de többen közülük átpártoltak a szemfényvesztők táborába. Érdemes lenne tisztázni, vajon az ismerethiány vagy az anyagi indokok tolták őket oda, mert az oktatáson lehetne javítani, a kapzsiságon viszont nem nagyon. A média is zömmel a sarlatánság pártjára állt, a fejlett világ törvénykezése pedig megértően viszonyul mindehhez mondván, hogy nem ártalmas. A hazai egyetemek pedig sorra fogadják magukba az áltudományt, mely ezzel megszerzi legalitása legértékesebb pecsétjét.” Nos, *kapzsiság*: tény, hogy a már szinte mindenben monetarizált világunkban majd’ minden arra sarkalja az embereket, hogy a pénz és az azon megvehető jólét nem is csak a legfőbb jó, de meghatározó jelentőségű státusszimbólum is. Még így is „térdre, imához!”, ha beletörődünk, hogy a kapzsiságon nem lehet javítani. A média viselkedése viszont természetes: a szenzáció az árucikke, azt pedig nem a hagyományos orvoslás tisztos működésében, hanem a meglepőben, váratlanban, „forradalmiban” találja meg, ha az „nem is igaz, de elhiszik és megveszik”. Az egyetemek hozzáállásában pedig talán a hasznos, előrevivő nyitottság is felfedezhető.

Boldogkői professzor írja e könyvről: „E könyv stílusa nem a tudomány szokványos szabatos nyelvezetét követi, hanem annál jóval lazább, kissé csipkelődő, néhol kemény, máskor pedig fanyar humorral vegyített. Fontosnak tartom ugyanis, hogy azok is elolvassák az írottakat, akik szakkönyvet eddig még soha nem fogtak a kezükbe. Emiatt az irodalomjegyzék sem tudományos precizitással készült. Fontosnak tartom tisztázni, hogy nem személyek, hanem káros eszmék ellen harcolok. Egy eszme persze rendszerint nem választható szét élesen az azt valló személytől. Egy tévhittel rendelkező embert azonban nem tartok eredendően butának. Én magam is fokozatosan próbálok megszabadulni téveszméimről, de még távolról sem értem e folyamat végére.”

Alternatív orvoslás – a Bevezetőből: „A tudományos módszer egy rendkívül egyszerű princípiumon nyugszik, amely így szól: a világ pusztán gondolati úton nem ismerhető meg, kísérletekkel és megfigyelésekkel szerezhetünk csak megbízható tudást. Az alternatív gyógyászat nem fogadja el ezt az alapelvet, ehelyett évezredek népi bölcsességére, hitszerű ismeretek bizonyosságára és alapító atyák kinyilatkoztatásaira hivatkozik. Az alternatív medicina nem ismeri el a tudományos alapú gyógyítás kizárólagosságát (de hiszen ha elismerné, azzal megsemmisítené önmagát! – Osman P.) sőt, gyakran még riválisa létjogosultságát is tagadja. A hiszékeny laikusok könnyebben felfogják a megnyerő modorú kuruzslók egyszerű magyarázatait, mint a tudomány érthetetlen szövegét, amit a várólistás sorra kerülés szűkre

szabott perceiben az orvos meg sem próbál lefordítani. Senki nem szereti a rossz híreket, ezért szívesebben fordulunk a garantáltan jó hírekkel szolgálókhoz, ha baj van.” Enyhe túlzás: senki sem zokni annyira agyilag, hogy pusztán a garantált jó hírért menjen az alternatív gyógyítóhoz. Vagy valamiért már megszületett benne a bizalom iránta – erre vezethette akár másnak a számára kompetens véleménye, jó tapasztalata is –, vagy olyan kilátástalan helyzetbe került a hagyományos gyógyászatban, hogy ezért keres új reményt.

„Különbéle gyógyító irányzatok bontottak nemrégiben zászlót: savval és mérgekkel telített testek, vitaminhiányban szenvedő, zsírégetésre váró szervezetek és megtisztulásra váró elmék az új filozófiák célpontjai. A lényeg persze nem a szellemi nevelés, hiszen itt a XXI. században már szégyellni való áltudásról van szó, hanem bizonyos porok és tabletták piaci forgalmának felpörgetése. *A kapitalizmus logikája idevágó törvények és azok szigorú betartása nélkül sajnos zabolátlanul pörög.*” Való igaz, az üzlet és benne az azt szolgáló marketing egyik klasszikus fogása az új kereslet megteremtése és kielégítése. Boldogkői professzor itt korunk egyik nagy ellentmondására mutat rá: a modern társadalmak a szabadversenyen alapuló piacgazdaságot választották működésük alapjául, aminek egyik sarokköve, hogy a piaci szereplők tevékenysége, kínálata csak különösen indokoltan korlátozható, és kizárólag a jogalkotás teremtette, szigorú szabályokkal körülírt eszközökkel. A rabló itt mindig a pandúr előtt jár, hiszen elég olyan portékával piacra lépnie, amelyre nem vonatkoznak a meglévő tilalmak és korlátozások, s máris az egész jogrend az ő „versenyszabadságát” védi. Általános fékként szolgálhatna a fogyasztók megtévesztésének tilalma, ám azt – ne itt kúttassuk miért – jól láthatóan többnyire nem érvényesítik. Így tolják naponta a csodaszerek és -kütyük reklámjait a tudatunk alá azzal, hogy többet használnak kínzó nyavalyáinkra, mint az egész orvostudomány. Pl., egy konkrét reklámból idézve, ha egyik lábunkra felcsatoljuk a varázskütyüt, többé másra nem lesz szükségünk, *beleértve a gyógyszereket is.*

Ami pedig a célközönséget illeti, nos, ha csak a tévénél maradunk, ahol napi műsorokban a betelefonálókat percenként sokszáz forintért látók és egyéb szakemberek szabadítják meg a rájuk telepedett ártó szellemektől, a reájuk „tett” „rontástól” és hasonló hatású „átkoktól”, hoznak rájuk napokon belül biztos pénzözönt eredményező szerencsét, vagy tesznek a kedvükért másra szerelmi varázslatot – hogyan ne mondhatnánk, hogy ha még ezeket is el lehet adni, akkor mindent el lehet, csak elegendő meggyőző erőt állítsanak mögé.

Az egész piac működési mechanizmusa, beleértve a varázsszereket és -módszereket is, úgy tűnik, néhány sarokpontban összegezhető. Kiindulás lehet Einstein híres kijelentése: „Két dolog végtelen: az univerzum és az emberi ostobaság – bár az előbbiben nem vagyok biztos.” Ehhez ma már újabb végtelen és majdhogynem határtalan csatlakozik: a ránk zúdított információk és üzenetek tömege, bennük az eladásösztönző reklámokkal. További sarokpont a régi szabály: amíg verebek vannak, a lócitromra is mindig lesz kereslet. Hozzá az új tudás: megfelelő kommunikációs technikákkal a meglévő nyersanyagból a verebek tömege mindig növelhető, de legalábbis fenntartható.

Közveszélyes trükközés a szavakkal – „E jelentős pénztömeget mozgató területen manapság új ambíciók keletkeztek, bezsebelni a valóban hatékony orvostudomány eredményeit. A trükk egyszerű, karon fogjuk a jó öreg ortodox medicinát, s siker esetén együtt állunk ki a rivaldafénybe, a kudarcot pedig rákenjük, hiszen az nyilván a másik fél hibája. E vadonatúj megközelítés neve integratív medicina (IM)” – szegény pandúr, akinek ezt kell leállítania, vajon hogyan teheti e szabad világban?

„*A nyugati gyógyászat ellenfelei*” – ezzel az alcímmel folytatódik a gondolatmenet. Elgondolkodtató felvetése: „A különféle téveszmék virágzása a modern tudomány korában mehökkentő paradoxonnak tűnik. *Noha egyre többet tudunk a természetről, a társadalomról és magáról az emberi gondolkodásról, mai világunk mégis tele van mindenféle tudománytalan elképzelésekkel az ártalmatlan asztrológiától kezdve a különféle irracionális hiedelmeken át a gyakran az egészséget is veszélyeztető áltudományokig.*” Az indítékokról Boldogkői professzor vázlatos pszichológiai és szociológiai magyarázatokkal szolgál, majd következik *A nyugati orvoslás kritikája*. Innen egy rövid, fontos részt emelünk ki: „Alternatív természet-tudomány nem létezik. E tény egyszerű oka az, hogy a tudomány a valóság megismerésével foglalkozik, valóságból pedig csupán egyetlen létezik. Kivétel a fenti szabály alól az alternatív orvoslás, amely nem alkalmazza a tudományos bizonyítás kritériumait. *Vajon miért éppen a gyógyítás tudományának akadt vetélytársa? A válasz pofonegyszerű: bizniss van a dologban.*” Az első két mondat nagyon is valódi problémát idéz fel: miközben maradéktalanul igaz, hogy „valóságból csupán egyetlen létezik”, nagy kérdés, hogy ténylegesen mennyit ismerünk abból, s ezzel szemben a teljesség mekkora hányadát *véljük* ismerni. A tudomány történetében sokszor esett meg, hogy az új eredmények az addigi ismereteinket egy nagyobb, ám még mindig távolról sem teljes egész egyik részeként mutatták meg. Hivatkozhatunk itt is a „Nagy Hamlet-sejtésre”: a valódi tudományokban is bekövetkezhet, hogy az addigi ismereteink fölött megjelenik olyan új, fejlettebb tudás, amely nem érvényteleníti ugyan az addigiakat, de korlátozza az érvényességi tartományukat, és azok mellett/felett új működési módjait mutatja meg a világnak. A matematika és a modern fizika az ilyen csodák egyre bővülő birodalmai, és az élettudományok körében is rendre nyílnak meg új világok, fedezi fel a tudomány az élet működésének addig váratlan, új mechanizmusait.

A harmadik mondat kérdésére adott válasz viszont tökéletes, különösképp, hogy másutt Boldogkői professzor maga is rámutat: a gyógyulás reményében mindenki megfizet mindent, amit csak képes – ez teszi különösen nagy biznisszé ezt a műfajt.

Preventív szűrés, de hogyan? „Sajnos az áltudomány gyakran bekéredzkezik a tudományos lapok hasábjaira. Ezek kiszűrésére jöttek létre az ún. szisztematikus és metaanalízisek, melyek nem eredeti kísérletekről szólnak, hanem a már publikáltakat összegzik. *E vizsgálatok nem nézik a konklúziót, csak azt, hogy megfelelő sztemderdek alapján végezték-e a kutatást.* Ha nem, kirakják az adott cikk szűrét a további elemzések közül. Ráadásul a bennmaradó

anyagok összegzett mintaszáma alapján megbízhatóbb következtetésekre jutnak, mint az egyedi munkák. E módszer óriási csapásnak bizonyult az alternatív orvoslás számára, lényegében kigyomláta őket a tudomány kertjéből.” Nos, a „megfelelő sztemderdek” – ebben az a kritikus, hogy kik, hogyan döntenek róluk, s mennyire képesek biztosan és „sine ira et studio” (valamint szakmai és netán egyéb elfogultság nélkül) megkülönböztetni az újdonságot a tévedéstől és a sarlatánságtól. Ilyenkor elkerülhetetlenül feltolul a kérdés: Hány találmány született téves szakmai előítéletek leküzdéséből, és mi lett volna belőlük, ha a fejlesztést előre engedélyeztetni kellett volna egy, a hivatalos tudomány képviselőiből álló zsűrivel?

„*A telihold végtelenre hígított fénye – homeopátia*” – kiváló alcím, benne Boldogkői professzor egész véleménye e gyógymódról! Ezzel a fejezettel kezdődik a kötet első, *Alternatív gyógyítás* c. része, amely széles áttekintést ad ezekről az irányzatokról. módszerekről.

„*A homeopátia az alternatív gyógyászat királynője, lévén annak legismertebb és egyben legvitatottabb válfaja.* E módszer elvi és gyakorlati alapjait Samuel Hahnemann (1755–1843) német orvos és gyógyszerész fektette le több mint kétszáz évvel ezelőtt. ... Az alapító atya az általa kidolgozott gyógymód három alapelvét (a hasonlóság, a gyógyszervizsgálat és az energetizálás) különítette el, de valójában e módszer ennél több princípiumon nyugszik. Nézzük ezt a kibővített listát szép sorjában.” Itt ebből csupán a címszavak közül emelünk ki, pár hozzájuk tartozó idézettel.

„*A hasonlóság elve*” – Az igen alapos és átfogó kritikai elemzésből pár önmagában is sokat mondó részt emelünk ki: Boldogkői professzor elmondja, hogyan talált rá a homeopátia megalkotója e gyógymódjára, melyek voltak ebben a nagy módszertani tévedések és hibák, s hogy „a 'kutyaharapást szőrivel' logikán alapuló koncepció képezi a homeopátia első számú princípiumát.” Továbbá, „A homeopátiás módszerek esetében viszont semmilyen biológiai mechanizmust nem tudunk említeni, ami annak feltételezett működőképességét magyarázná.” A homeopátia felemelkedéséről pedig, ami nélkül az ma sem létezne: „A homeopátia előnye kora drasztikus orvosi beavatkozásaival szemben az ártalmatlansága volt. Ez a korabeli gyógyászatban valóban fontos erénynek számított, hiszen a főáramú orvoslás kifejezetten veszélyeztette az egészséget, ráadásul – a homeopátiához hasonlóan – áltudományos megközelítéseket alkalmazott.”

„*Minimum elv*” – ennél már valóban az ész megáll, és egyhelyben zokog. Íme: „A homeopátia azon alapelve, hogy egy készítményben minél alacsonyabb a 'hatóanyag'-tartalom, annál hatásosabb, még az előzőeknél is meghökkentőbb. Az eredeti anyagot hígítani kell, melynek lépései rendszerint tízszeresek (D), vagy gyakrabban százszorosak (C), a hígítások száma pedig változó, például a tipikusan alkalmazott C200 kétszáz egymást követő százszoros hígítással elkészített homeopátiás 'gyógyszer' jelöl. Minél nagyobb a hígítás mértéke

és lépéseinek száma, annál magasabb tehát a szer potenciája, más szóval az erőssége – leg-
alábbis Hahnemann és követői szerint. *Mivel a nagy hígítású készítmények a 'legveszélyeseb-
bek', ezért ezeket kizárólag szakemberek írhatják fel a páciensek részére. Létezik C100000-es
hígítás is, ami matematikailag nem más, mint $100^{100\,000}$ -en.*

És lesz még rosszabb is: „Vízmemória” „A túl nagy hígítások okozta ellentmondás felol-
dására a homeopátia jelenkori hívei a víz memóriáját hívják segítségül. Állításaik szerint
ugyanis a gyógyító hatást valójában nem is maga a hatóanyag váltja ki, hanem az oldószer
(rendszerint víz), amely memórianyomként őrzi a hatóanyag emlékét.” A „Nagy Hamlet-
sejtés” alapján ez tökéletesen ugyan nem zárható ki, ám az eléggé fejlett ismereteink alapján
a valószínűsége kábé annyi, mint hogy Bodri kutya bejön, mézes kamillateát főz nekünk, és
hozzá kuglófot is süt. Részletes cáfolattal pedig a könyv szolgál, beleértve azt is, hogy milyen
hajmeresztő örültségekkel mernek egyesek előállni, mások pedig hogyan trükköznek azzal,
hogy a magyarázatot a tudomány legmodernebb eredményeinek még nem teljesen feltárt
vidékeihez kötik.

„Az energetizálás elve” – „A következő homeopátiás alapelv az úgynevezett potenciálás
(más szóval dinamizálás), ami nem más, mint az eredeti östinktúra hígítása, majd ezt köve-
tő alapos ütögetéssel történő összerázása. Nem mindegy ám, hogyan tesszük ezt: határozott
mozdulatokkal, egy-egy hígítási lépésnél tízszer kell egy rugalmas felülethez verdesni a fio-
lát.” Boldogkői professzor pár elemző mondattal mindezt úgy lövi le, mint mesterlövész az
agyaggalambot, és kétség sem férhet ahhoz, hogy igaza van.

„Ötletelés” – íme, van még lejjebb! Részlet innen: „Manapság a legabszurdabb szimboli-
kákból származó asszociációk szolgálhatnak egy feltételezett hatóanyag elméleti alapjául.
Egy sülyedő hajó utasai félelmet élnek át, ezért ha egy hajóroncsból veszünk mintát és
készítünk belőle homeopátiás szert, az kiválóan alkalmas lesz a pánik orvoslására – emlé-
kezzünk: hasonlót a hasonló ellen. Hogy vajon hogyan őrzi a hajóroncs a korabeli utasok
lelkiállapotának információit, és ez az emlék miként adódik át terápiás erővé végtelenszeres
hígítást követően? Nos, e kérdés bizony megválaszolatlan marad.”

„A bizonyítás doktrínája” – Az elmélet egyetlen igazi hitelesítője, ha kiállja a gyakorlat pró-
báját – amíg a világ világ, ez így marad. Boldogkői professzor elemzése itt sem hagy kétsé-
get: a homeopátiának a ránézésre is örült bizonyítási ötletek felhozatalából jeles, bizonyítá-
sukból kiköszörülhetetlen elégtelen jár.

A többi princípiumon most átugrunk, pedig igen gusztusos címek alatt sorakoznak – pl.
„A vitális erő elmélete”; „A személyre szabott gyógyítás elve”; „Miazmaelmélet”; „Holisztikus
módszer”; „Az egyszerűség elve”.

„Vad ötletek” – Ha az itt soroltak ténylegesen árult készítmények, akkor egészen bizonyos, hogy az emberek egy része még Einstein vélekedésénél is ostobább.

„Egy kis homeopátiatörténelem” – érdekes részlet belőle: „Jelenleg a homeopátiás szerek legnagyobb fogyasztója India. E gyógyítási módszert egy erdélyi orvos honosította meg a hatalmas országban.” Riasztó fejlemény? „Az 1970-es években a homeopátia kezdett visszaáramlani Indiából a szülőföldre felé. Ezekre az évekre tehető a keleti gyógyászat elterjedése is a nyugati országokban. Úgy tűnik, a kapitalizmus nemcsak gazdagságot, hanem miszticizmus iránti igényt is teremtett a fejlett világban.” Vajon legalább részben nem az történik-e, hogy a kapitalizmus nemcsak gazdagságot teremtett, hanem ma is sok-sok szegényt, akik nem tudnak hozzájutni a nyugati orvoslás jótéményeihez?

„A homeopátia igenis működik! Vagy mégsem?” – A hatásosság vizsgálatáról Boldogkői professzor egyebek közt elmondja, hogy egy francia kutató, aki a HIV felfedezéséért részesült Nobel-díjban, kiállt a homeopátia mellett, „azt állította, hogy homeopátiás hígítást követően a víz megőrzi DNS-információ tartalmát”. Jól meg is kapja tőle a magáét!

„Miért hiszik azt az emberek, hogy a homeopátia hatásos?” – Rövid, tanulságos fejtegetés. Benne egyebek közt, hogy „Nem véletlenül nem kap engedélyt a hagyományos gyógyszeripar placebo előállítására.” Ám egy megdöbbentő állítása: „Az emberi elme szubjektíven ítéli meg a tapasztalatokat is: megjegyzi, ha az elképzelését támogató esemény következik be, s nem vesz tudomást az azt cáfoló esetekről, vagy hamar elfelejti azokat.” Tényleg ilyen ostobán működne? Ez azt is jelentené, hogy csak igen korlátozottan tanulunk.

„Hallgatók és orvosok” – „A Szegedi Tudományegyetem általam vezetett Orvosi Biológiai Intézete misszióként vállalta a gyógyítás és az egészség témakörén belül bujkáló téveszmék elleni küzdelmet.” Kiemelkedően fontos misszió, hiszen a leendő szakemberek világnézetének egyik meghatározó alakítója az egyetemük. Ugyanakkor roppant kényes, ezért kitűnő irányítást igénylő küldetés. Védekezni nagyon is kell a téveszmék fennmaradása, még inkább azok terjedése ellen. Erre szolgál ez a könyv is. A kritikus kérdés – ismét citálva a „Nagy Hamlet-sejtést” –, hogy hol van ebben az észszerű határ, ahol ez még nem okoz túlzott elzárkózást? A 19. század vége felé erős meggyőződés volt tudományos körökben, hogy a fizikában az alapvető kérdésekben már eljutottak a megismeréshez. Onnan nézve mekkora örültségnek vagy szélhámoságnak tűnhetett volna pl. előállni a relativitáselmélet, a kvantummechanika tételeivel, a kvantumösszefonódás és az arra alapozható kommunikáció lehetőségével? És az akkori orvostudománynak felvetni a legmodernebb diagnosztikai eszközökkel elvégezhető vizsgálatok, vagy épp a klónozás lehetőségét? Milyen fogadtatást kaptak volna a tudományos körökben azok a távlatok, amelyeket épp most látszik sejtetni a bionika, az emberi szervezet kiegészítése technikai eszközökkel?

Álom és a valóság – „A homeopátiás készítmények és az alternatív gyógyítás egyéb termékei óriási piaccal rendelkeznek. Nem mondhatjuk azonban erre azt, hogy mindenki arra költi a pénzét, amire akarja, hiszen hatástalan szerekre a legtöbben nem adnánk ki egy petákot sem. A probléma az, hogy ez az átverés nem nyilvánvaló. Az orvosok és a gyógyszerészek nem tájékoztatnak, a tudomány képviselői és a hatóságok pedig nem lépnek fel kellő eréllyel a csalás ellen, ezért az burjánzik. (Ez eddig a rémálom, most jön az álom – Osman P.) Felmerül a kérdés, hogy miért nem lehet legalább arra kötelezni a gyártót, hogy írja rá a fiolára: 'a szer hatásosságát az égvilágon semmi sem bizonyítja, sőt biztos lehet benne a kedves fogyasztó, hogy az teljesen hatástalan.'” A valóság pedig: „A homeopátiás szerek engedélyezését illetően az *Európai Parlament és az Európa Tanács irányelve (2001) egy egyszerűsített eljárást javasol: az alternatív gyógyászat termékeit illetően nem szükséges a hatásosság és a biztonságosság klinikai és toxikológiai tesztelése, ezek a szerek ezek nélkül is teljes jogú gyógyszerként regisztrálhatóak.*” Ennek láttán nyilvánvaló, hogy döbbenetes lobbierőről tanúskodik az EU irányelve. Az is megfordul az ember fejében, hogyan kaphatnak ezek a szerek ilyen óriási versenyelőnyt azokkal a gyógyszerekkel szemben, amelyeket az ismeretesen kőkemény, roppant költséges és időigényes engedélyezési eljárás kell végigvinni, hol itt a verseny oly szentként kezelt tisztasága? A könyv ezt követően áttekintést ad az alternatív gyógyászat jogi státuszáról számos országban. Ebből egy részlet, hazai vonatkozással: „A homeopátia művelését illetően a különböző országokban eltérőek a szabályozások, még az Európai Unión belül is. Vannak olyan államok, ahol nincs szabályozva a kérdés, másutt viszont a praxishoz engedély és végzettség is szükséges. Van, ahol a végzettség az orvosi képzés keretén belül valósítható meg, másutt speciális tanulmányok kellenek a szükséges fokozat megszerzéséhez. Magyarországon egy 1997-es népjóléti miniszteri rendelet alapján csak orvosok gyógyíthatnak homeopátiával. Egyetemi oktatóként nem tudom, sírjak-e vagy inkább nevessek, hogy a szemfényvesztés ily magas rangot kapott.” S a lobbierő: „Több országban a közegészségügy fizet az ilyen kezeléseikért, vagy ha nem, akkor magánbiztosítók téríthetik meg az ezoterikus költségeket. Dániában, Franciaországban és Nagy Britanniában államilag támogatott a homeopátia.”

Az eddig vázoltak a homeopátiával csak egy viszonylag kicsi, ám nagyon is jellemző szeletét adják az alternatív gyógyítás helyzetképeinek és a megítélésével kapcsolatos problematikának. Az ezt követő fejezetek az egyéb módszerek szó szerint szédületesen széles spektrumát mutatják be – Boldogkői professzor elemzése és kritikája olvastán megkockáztatható, hogy az árutermeléshez alkalmazott invenció és olykor netán a szédelgés döbbenetes műveit. Hosszan-hosszan szemelgetnénk tovább is e minden ízében, részletében izgalmas könyvből, ám sajnos semmi alternatív módszer sem segít a lehetséges terjedelem erős tágitásában. Ezért, bízva abban, hogy a továbbiakat már az igen találó címek is jól sejtetik, már csak azok felsorakoztatására szorítkozunk. Íme:

- Az erő velünk van – energiagyógyászat
- Kínai szurkálók – akupunktúra

- Elhajlott erőterek – mágnesterápia
- Csontok kovácsai – kiropraktika
- A szomszéd csontkovács – oszteopátia
- Kézrátétellel gyógyítók – reiki
- Univerzális életerők – aura- és csakragyógyászat
- Hindu erőterek – pránagyógyászat
- Mindenütt sugarak – radiesztezia
- Távírányított akarat – távgyógyítás [ez még a többiekhez képest is az „Oh! irgalom atyja, ne hagyj el” (Arany János: Ágnes asszony) szélsőséges esete – Osman P.]
- Csiszolt gyógykövek – kristálygyógyászat
- Házam, házam, mondd meg nékem... – feng shui
- Misztikus talpcsiki – reflexológia
- A természet patikája – gyógynövény-terápia (Ide kell a magyarázó idézet: „A fitoterápia az alternatív medicina legnagyobb bevételt produkáló ága. Ez az a terület, ahol a kerek percc elítélő kijelentések némileg árnyalódnak, hiszen közismert, hogy a természet patikáját a gyógyszeripar még ma is intenzíven kutatja új hatóanyagok felfedezésében bízva. A tudományos vizsgálatok pedig a népi gyógyászat több felfedezettjénél mutattak ki kedvező hatást.”)
- A halál vámszedői – alternatív rákterápiák
- Szemben az egészséggel – íriszdiagnosztika [„Az íriszdiagnosztika azon az elgondoláson alapul, hogy az írisz (szivárványhártya) felületén leképeződik az egész test és a szerveink.” Hasonló leképeződést feltételez a fentebb említett reflexológia is. Hihető magyarázattal azonban még senki nem szolgált arra, vajon a Tervező – legyen bár az evolúció vak mestere vagy egy hiperintelligens teremtő – miért szerelt volna ilyen kijelzőt és/vagy kapcsolótáblát, esetleg többet is, belénk.)
- Hókuszpókusz masinák – alternatív diagnosztikák
- Csillagokban az egészség – asztrológia (Ismétcsak van lejjebb!)
- Sejtjeink ősei – őssejtterápia (Az itt elmondottak is jól érzékeltetik, hogy igazából ennek csak egy része tartozik az alternatív gyógyítás birodalmába. A róla szóló, felettébb izgalmas ismertetést Boldogkői professzor így indítja: „Az őssejteken alapuló terápia a regeneratív orvoslás nagy reménysége, melynek segítségével képesek leszünk meggyógyítani számos szerzett vagy veleszületett rendellenességünket.” Más kérdés, hogy – amint vázolja – a hiszékenység és a kétségbeesés kiaknázói ezzel is visszaélnek.)
- Te csak ne piszkálj az én génjeimbe! – géntechnológia
- Feccskendezett halál – oltásellenesség (Önálló kis tanulmánynak is beillő elemzés a védőoltások eredetéről, alkalmazásáról, problematikájáról, és azokról az ön- és közveszélyes emberekről, akik elutasítják.)

- A gyógyító elme – placebohatás (A kérdések kérdése – képes-e hatni szervezetünk működésére, s talán javítani is annak zavarait az a valami, amit pszichének hívnak?) S mindez még csak a könyv első – igaz, legterjedelmesebb – része.

A második rész címe, tárgya *Táplálkozás* – önmagában is hatalmas piac. Csupán a bevezető borotvaéles elemzéséből idézünk: „A tudományos alapú orvoslás aranykora az 1930 és 1975 közötti periódusra esett. Ebben az időszakban fejlesztette ki fő hatóanyagait a szintetikus gyógyszerkémia, s ekkor vezettek be számos technológiai újítást is a gyógyításban: szív-műtét, csípőprotézis, dialízis, szervátültetés stb. A hetvenes évek második felétől azonban megtorpanás követte a nagy ívű dinamikát, kifulladt az orvostudományban az innováció, melynek okáról megoszlanak a vélemények. A lejtmenet tendenciát szuggeráló, csökkenő ütemű fejlesztések, a kevés új gondolat, módszer és eszköz pesszimista hangulatot teremtettek a gyógyításban. E borúlátás generálta térbe tört be egy az eddigiektől merőben új koncepció, mely szerint a főbb betegségeink végső oka a táplálkozásban rejlik. Az új orvostudomány élharcosai és követői fennhangon hirdették a helyes étrend mindenhatóságát. Az úgynevezett táplálkozástudomány szerint nem mindegy, mit eszünk, és persze, hogy megnyit. Az alapelv könnyű emészthetősége, és az a hit, hogy helyes életmóddal megelőzhetjük kórjainkat, lelkes fogadtatásra lelt nemcsak a laikusok körében, hanem az orvostársadalomban is. A média is felkapta a témát, trendi lett az egészségesnek vélt táplálkozás. Élelmiszerfélések kerültek piederasztálra és szégyenpadra, majd gyakran következett a helycsere, ugyanolyan tudományos megalapozottság nélkül. E gondolati káosz a szélhámosok áhított terepe, megjelentek az ideát pénzre váltó vállalkozások is: beindult a táplálkozásfilozófiák, az étrendek és receptkönyvek, az étrend-kiegészítők, a zsírégető tapaszok és pirulák, a méregtelenítők és egyéb hókuszpókusz termékek piaca. Nem csoda, hisz a kapitalizmus logikája diktálja ezt. A kormányok is támogatták e ’mély tudományt’, hiszen mennyivel olcsóbb megelőzni a betegségeket – ráadásul a választópolgárok saját pénzéből –, mint a pácienseket államilag dotált gyógyszerekkel tömni, s kórházi ágyakon fektetni. Volt azonban a dologban egy kis bibi. Nevezetesen, az étrendelmélet rendkívül gyenge szakmai alapokon állt.” Ehhez csupán egy megjegyzést fűzünk. Az egészséges, illetve egészségtelen, netán veszélyes élelmiszerekről szóló, a nagyközönséget célzó figyelmeztetések, netán ríogatások mögött alighanem sokszor a piacért küzdő, egymást kiszorítani akaró ágazatok állhatnak. A koloszterinhisztéria fellángolása például szépen kiütötte a sertéshúst főként a marhahúsnál olcsóbb baromfi javára. Kerülőbb út, és a kapcsolatot is keresse, aki meri, ám tény, hogy a szivacsos agyvelőgyulladásról való félelem a szarvasmarha-ágazatot vetette vissza a piacon, a madárinfluenza-rettegés a szárnyasokét. Fő az egészség – és a profit!

E rész fejezetei:

- Az vagy, amit eszel – táplálkozás és egészség
- Kapszulázott egészség – vitamin- és antioxidáns-terápiák

- Az őskőkor menüje – paleolit táplálkozás (Szépen szóló indítása: „Vegyünk górcső alá egy népszerű étkezési bolondériát, az egyre több hívet toborzó őskőkori táplálkozást”, egyik szellemes alcíme pedig: „Az ősember hamar halt”.)
- Vedd el tőlünk mindennapi kenyerünket! – a glutén
- Elhízott molekulák – „bűnös” és „jótékony” zsírsavak (koleszterin, omega-3 zsírsavak és társaik)
- Húsban a betegség – vörös és feldolgozott húsok
- Sejtjeink atmoszája – méregtelenítés
- Globális elsavanyodás – lúgterápia
- Máglyára vele! – zsírregetés
- Betegítő gének – genetikailag módosított szervezetek

A következő rész a reményé: *A tudományos alapú gyógyászat jövője* – remélni azt kell, hogy a benne vázolt remek fejlődés nemcsak megszületik, de mindenki számára hozzáférhetővé is lesz.

Az utolsó rész áttekintés egy ma már mindent átfogó, és minden hajdani lovagi törvényt félresöpörő hódító háborúról: *Harc a médiában* [„Véred kiontott harmatával / irgalmazz nekünk, Jézus Herceg!” (Faludi György: Haláltánc-ballada)].

Dr. Osman Péter